

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Zagorc

Vloga in značilnosti frazemov v kolumnah Svetlane Makarovič
(Analiza zbirke *S krempljem podčrtano*)

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Zagorc

Mentorica: red. prof. dr. Monika Kalin Golob

Vloga in značilnosti frazemov v kolumnah Svetlane Makarovič
(Analiza zbirke *S krempljem podčrtano*)

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Vloga in značilnosti frazemov v kolumnah Svetlane Makarovič (Analiza zbirke *S krempljem podčrtano*)

Namen tega diplomskega dela je bil preučiti rabo in lastnosti frazeologije v kolumnah slovenske umetnice Svetlane Makarovič ter prepoznati splošne značilnosti njenega avtorskega stila. V jedru naloge so zastavljena temeljna jezikoslovna teoretična izhodišča in opisana raba frazeologije v poročevalstvu kot specifični sporočanjejski dejavnosti. Pozornost je posvečena tudi satiri in njenim tehnikam, saj gre za temeljno značilnost stila obravnavane avtorice. V okviru analize sta se potrdili tezi o prevladovanju negativne vrednotenjske konotacije frazemov in prevladovanju frazemov z nižjim socialno-zvrstnim statusom oz. manjši pojavnosti ozko publicističnih zvez. Na drugi strani je bila ovržena teza o prevladovanju avtorskih modifikacij frazemov, vendar lahko rečemo, da se tudi t. i. frazeološke prenovitve pojavljajo v izdatni in raznoliki meri. Avtorski stil Svetlane Makarovič je inovativen, provokativen in slikovit. Frazemi in ustvarjalne metafore imajo vzporedno s poživljanjem besedila še funkciji vrednotenja in argumentacije, na splošno pa prispevajo k dodani umetniški vrednosti njenega dela.

Ključne besede: frazeologija, frazem, kolumna, satira, avtorski stil.

The role and characteristics of phrasemes in Svetlana Makarovič's columns (Analysis of collection of columns *S krempljem podčrtano*)

The intent of this thesis paper was to study the role and characteristics of phraseology in the columns of slovenian artist Svetlana Makarovič and identify the general characteristics of her writing style. It begins with defining basic linguistic theoretical concepts and describing the usage of phraseology in journalism as a specific communicative activity. Attention is also focused on satire and its literary devices, since it is a defining characteristic of author's style. Two of the three thesis-statements were confirmed, namely the prevalence of phrasemes with negative connotation and prevalence of phrasemes of lower social type of language and lesser usage of specifically journalistic phrasemes. On the other hand the thesis-statement on prevalence of creative phraseological modification, though nevertheless used substantially and diversely, has been refuted. Svetlana Makarovič's style is innovative, provocative and rich in imagery. Phrasemes and creative metaphor liven the text and also have argumentative and evaluative function. Overall they contribute to added artistic value of her work.

Key words: phraseology, phraseme, column, satire, writer's style.

Kazalo

1 Uvod	7
2 Teoretski del	9
2.1 Poimenovanje in definicija frazeološke enote	9
2.2 Zgradba in lastnosti frazema	9
2.2.1 Večbesednost	10
2.2.2 Ustaljenost	11
2.2.3 Odnos med pomenom sestavin in frazeološkim pomenom	12
2.2.4 Ekspresivnost	13
2.2.5 Skladenjska zgradba	15
2.2.6 Skladenjsko-pomenska celovitost/navezovalnost in besedilne funkcije	18
2.3 Jezikovnozvrstna določenost in kodifikacija	19
2.4 Frazemi kot odraz konceptualnih metafor	21
2.5 Frazeološke prenovitve	22
2.5.2 Sestavinske prenovitve	25
2.5.3 Skladenjske prenovitve	26
2.5.4 Povezovalnostne prenovitve	27
2.5.5 Sobesedilne prenovitve	28
2.5.6 Frazeološka križanja	28
2.5.7 Sestavljene prenovitve	29
2.5.8 Razstavljene prenovitve	29
2.6 Vloga in raba frazemov v poročevalskih besedilih	30

2.6.1 Razmerje med kolumno in satiro	30
2.6.2 Avtorski stil	31
2.6.3 Frazemi kot poročevalsko jezikovno sredstvo	33
2.6.4 Aktualizacija in avtomatizacija	34
2.6.5 Aksiološke prvine in vrednotenjska funkcija frazemov	35
2.6.6 Mesta pojavljanja	37
2.6.7 Pogostost pojavljanja	38
3 Analiza kolumn in interpretacija rezultatov	39
3.1 Vloga besedilnega korpusa pri določanju in analizi frazemov	39
3.1.2 Primer uporabe besedilnega korpusa v postopku prepoznavanja frazema	39
3.2 Frazemi iz gradiva po sklopih	42
3.2.1 Telo	43
3.2.2 Skatološki frazemi	46
3.2.3 Tujejezični frazemi	46
3.2.4 Pregovorni frazemi	47
3.2.5 Živalski frazemi	47
3.2.6 Literarni frazemi	48
3.2.7 Publicistični frazemi	48
3.2.8 Enobesedni frazemi	49
3.2.9 Pragmatični frazemi	49
3.3 Satirična sredstva	50
3.4 Frazeološke prenovitve	52

3.5 Vrednotenjska konotacija	53
3.6 Pogostost in mesto v besedilu	53
3.7 Jezikovnozvrstna določenost	54
3.8 Skladenjska zgradba	54
3.9 Frazemi na makroravni	55
4 Sklep	56
5 Literatura	58
Priloga A: Seznam kolumen v zbirki <i>S krempljem podčrtano</i>	61

1 Uvod

»Celo večnost, se mi zdi, sem že na svetu, in večinoma me moji sonarodnjaki poznajo po »dolgem« jeziku. Menda mislijo, da ga imam, kadar sem tiho, navitega na vikler in spravljenega v grlu, kaj jaz vem. Vem samo, da ga stegnem takrat, ko čisto zares ne gre več drugače /.../« (Makarovič 2004, 34)

Vsaj toliko kot po svojem *dolgem jeziku*, kot sama pravi, je Svetlana Makarovič med širšim odraslim bralstvom revialnega in časopisnega tiska prepoznavna po svojem izdelanem satiričnem stilu. Njen jezik ni le *dolg*, je tudi izrazno izredno bogat, zgoščen in večplasten, sarkazem in ironija pa njegova stalna, a ne subtilna spremljevalca. Njen jezik je tudi inovativen: kovanja besed se pogosto poslužuje (*krempeljni, regratomani, slovenceljni* itd.), tvorjenka *slovencelj* pa je prešla, če že ne v splošno, pa nedvomno vsaj v širšo publicistično rabo.

Takemu stilu najbolj ustreza pisni prenosnik, saj naslovniku, torej bralcu, omogoča 'vračanje nazaj' in s tem doseganje ne le optimalnega razumevanja, ampak posledično tudi užitka ob branju. Ali pa tudi ne. Kot je v recenziji zbirke *S krempeljem podčrtano* pripomnil Bernard Nežmah (2005): »Pisanje Makarovičeve seveda ne razveseljuje, temveč bode, psuje in jezi. Piše namreč psihopatologijo slovenskega vsakdana. Ki je za večino neprijetna, še zlasti, ko jo opsuje s smrduhi in Slovenceljni.«

Je ena najbolj vsestranskih slovenskih umetnic, ker pa ji kompromisarstvo ni v naravi in teži k poudarjenemu individualizmu in skepticizmu, ki zasmehujeta in prezirata »kičasto gloriolo« institucije družine, religiozno travestijo resnice, puhlice, parade ponosa, domišljavo dvoličnost, malomeščanstvo, zaplankanost in krutost, predvsem pa čredni nagon, je obenem tudi kontroverzna osebnost (gl. tudi Novak Popov 2006). Kot kolumnistka je v prvi polovici devetdesetih let omenjene teme naslavljala v revijah (Naši) Razgledi in Jana ter v letu 2004 po desetletju premora znova redno pisala za Sobotno prilogo časnika Delo, s katerim pa je zaradi incidenta uredniške cenzure že proti koncu istega leta prekinila sodelovanje.

Vseh sedemindvajset kolumn, objavljenih v tem času, je kmalu nato izdala v zbirki, ki jo bom analizirala zlasti z vidika rabe in lastnosti frazeologije ter poskusila prepoznati splošne

značilnosti njenega avtorskega stila. Pri tem bom uporabila metode kvantitativne in kvalitativne analize tekstov, jezikovno-stilne analize, oblikoslovne analize ter korpusnega pristopa. V jedrnem delu naloge želim najprej opredeliti jezikoslovna teoretična izhodišča¹, rabo frazemov v poročevalstvu kot specifični sporočanjejski dejavnosti in nato predstaviti ter interpretirati rezultate analize, čemur sledi še zaključni sklep.

Postavljam naslednje teze:

1. Glede na stilotvorne dejavnike, kot bodo opredeljeni v teoretskem delu, zlasti visoko jezikovno in umetniško kompetenco avtorice ter žanrsko izbiro, predvidevam, da bodo ustvarjalne avtorske modifikacije frazemov (t. i. individualna subjektivnost) prevladovali nad konvencionalno, tj. izhodiščno, rabo in obliko (t. i. kolektivna subjektivnost).
2. Ker nizka pojavnost frazemov, kot bomo videli, sama po sebi ne odraža izrazne revnosti, o pogostosti same frazeološke metafore težko sodimo vnaprej, lahko pa glede na izbrano literarno tehniko (satira) domnevamo, da bodo med zvrstno jasno določenimi prevladovali frazemi s kvalifikatorji pogovorno, nižje pogovorno, nizko, slabšalno in vulgarno, hkrati pa, da bodo ozkopublicistični frazemi v manjšini.
3. Iz istega razloga tudi predvidevam, da bodo prevladovali frazemi z negativno vrednotenjsko konotacijo ali pa bodo le-to pridobili v konkretnem besedilnem in/ali izvenbesedilnem kontekstu.

¹ Kjer je bilo možno, sem navedla primere iz gradiva.

2 Teoretski del

2.1 Poimenovanje in definicija frazeološke enote

Na področju frazeologije so se razvili številni pristopi k poimenovanju in določitvi obsega osnovne enote: »O tem pričajo zelo različna razumevanja ključnih pojmov in številni termini, med katerimi niso vzpostavljena enotna pojmovna in izrazna razmerja« (Gantar 2007, 75). Poleg terminov frazem in stalna besedna zveza so se znotraj jezikoslovja za poimenovanje frazeološke enote (FE) uveljavili še izrazi frazeologem, frazeologizem in idiom (Kržišnik 1994a, 91). V preteklosti se je v strokovni literaturi uporabljal tudi izraz fraza, vendar je neterminološki, ker ima negativno konotacijo vsebinsko prazne tvorbe (Toporišič 1973–74, 273).

Zaradi neenotnosti pri določanju razlikovalnih lastnosti glede na druge jezikovne enote se je oblikovalo razumevanje frazeologije v širšem in ožjem pomenu (Kržišnik 1994a, 91; Burger 1998, 15; Moon 1998, 10; Jakop 2005, 18; Gantar 2007, 75). V širšem smislu, kot jo npr. razume Toporišič (1973–74, 273), so predmet njene obravnave vse večbesedne enote, katerih lastnost je stalnost oblike in pomena, t. i. stalne besedne zveze, v ožjem pa le tiste stalne »zveze, redkeje besede, ki glede na svoje sestavne elemente² izkazujejo samostojni, od sestavnih elementov neodvisni – t. i. frazeološki pomen« (Gantar 2007, 72). Frazeološkost oz. idiomatičnost je v naravnih jezikih univerzalen fenomen (Moon 1998, 6).

2.2 Zgradba in lastnosti frazema

V diplomskem delu se osredotočam na ožji vidik frazeologije, zato tudi primarno uporabljam izraz *frazem*. O frazeologiji v ožjem smislu torej govorimo, ko gre za jezikovne enote, ki so večbesedne, ustaljene in idiomatične (Burger 1998, 15). Kržišnikova (1994a, 92, 95) poleg omenjenih treh med temeljne lastnosti frazemov prišteva še inherentno ekspresivnost.

² kot slovarske enote – besede oz. morfeme

2.2.1 Večbesednost

Čeprav z aplikacijo pojma idiomatičnosti na nižji, tj. morfemski, ravni možnost enobesednih frazeoloških enot ni izključena, jedro frazeološke obravnave pripada besednim zvezam (Gantar 2007, 81). Frazem torej načeloma obsega vsaj dve ali več besed, saj se kljub morebitnim pomenskim prenosom med morfemsko in besedno ravni v slovenski frazeološki tradiciji tipično mednje ne prišteva enobesednih tvorjenk, kot so npr. *dušebrižnik*, *nebodigatreba*, *svetobolje* ipd. (Toporišič 1973–74; Kržišnik 1994a; Gantar 2007), »se pa v razmerju podstavne idiomatične besedne zveze do njene idiomatične tvorjenke ugotavljajo različni pretvorbeni procesi« (Gantar 2007, 81). Kržišnikova (1994b, 199) in Jakopova (2005, 37) sicer dopuščata možnost vključitve nekaterih sklopov, če imajo tudi druge karakteristike frazemov.

Ko gre za večbesednost, se torej najprej problematizira njena spodnja meja; tudi pri določanju tistih najmanjših možnih tipov frazemov, v katerih pomensko samostojni in neodvisni, t. i. leksikalni, status besed ni nedvoumen, npr. pri pomensko oslabljenih fraznih oz. sestavljenih glagolih (*polomiti ga*) in zvezah s slovničnopomenskimi sestavinami (*na lepem*) (Kržišnik 1994a, 92; Jakop 2005, 36; Gantar 2007, 80). Pri nekaterih frazemih lahko tako namesto o večbesednosti govorimo o nadbesednosti (Kržišnik 1994a, 92). Na drugi strani imamo pri zgornji meji večbesednosti v mislih problematiko frazemov z besedilno zgradbo, zlasti pregovorov in rekov (Fleischer 1997, 254; Keber 2003, 6; Jakop 2005, 19; Gantar 2007, 112), ki se je bom še dotaknila pri skladijski vlogi frazemov.

Pri določanju legitimnosti leksikalnega statusa glagolskih in t. i. posebnih zvez si lahko pomagamo s stavčnočlensko analizo, vendar Burger v svoji klasifikaciji med glagolske frazeme primarno prišteva zveze, ki izkazujejo očiten prenos pomena, ne le skladijske vloge v stavku kot celoti (Gantar 2007, 85). Zveze s slovničnopomenskimi elementi, ki v besedilu opravljajo predvsem vlogo avtomatiziranih povezovalnih in modifikacijskih mehanizmov ter se kot take tradicionalno obravnavajo predvsem s skladijskega vidika (Gantar 2007, 91–92), Toporišič (1973–74, 277) besednovrstno klasificira kot frazeološke prislove, frazeološke predloge, frazeološke veznike in frazeološke členke. Vendar je tudi pri teh pomenski prenos pogosto težko določljiv, zato jih tudi kodifikacijski priročniki ne postavljajo v ospredje (Gantar 2007, 92). Kot del frazeološkega fonda so poleg nesporno idiomatičnih (*na črno*)

navadno obravnavane le tiste zveze s prepoznavnimi sestavinami, ki so lahko del širših ustaljenih besednih zvez (*na smrt*) (Gantar 2007, 91–92).

2.2.2 Ustaljenost

Proces, skozi katerega nizi besed oz. morfemov sčasoma postanejo institucionaliziran del jezika in razvijejo lasten specializiran pomen ali funkcijo, imenujemo leksikalizacija (Bauer, Pawley v Moon 1998, 36) oz. uslovarjenje. »Ob leksikalizaciji je ustaljenost, ki se nanaša na različne vidike in stopnje trdnosti medsebojne povezanosti besed, ena redkih lastnosti FE, o kateri obstaja v strokovni literaturi vsaj delno soglasje.« (Gantar 2007, 82).

Notranja ustaljenost frazema pomeni oblikoslovno, besedotvorno, skladijsko in sestavinsko nespremenljivost zgradbe ter stalnost pomena, zunanja ustaljenost pa zadeva omejenost vezljivostnih dopolnil, t. i. zunanjo povezovalnost oz. kolokabilnost (Kržišnik 1994a, 92–93). Če pravila ustaljenosti ne upoštevamo, frazem razpade v istozvočno navadno, t. i. prosto besedno zvezo, ki jo razumemo dobesedno (Kržišnik 1994a, 92–93), zato se tipično navaja kot njihova ključna lastnost, ki pa hkrati ni zadostno merilo ali absolutna kategorija (Gantar 2007, Kržišnik 1996b, 133; Moon 1998, 7, 120).

2.2.2.1 Ustaljena variantnost

Kljub pravilu ustaljenosti frazem kot del živega jezika vseeno ni popolnoma rigidna, nespremenljiva tvorba, sicer bi jih uporabljali le v obliki citatov (Kržišnik 1994a, 93). Korpusne študije mnogih različnih jezikovnih okolij tudi kažejo, da variantnost ni pojav, ki bi bil omejen na frazeologijo posameznega jezika ali jezikovne skupine (Moon 1998, 120). Poznamo različne spregatvene, časovne, naklonske in sklonske oblike rabe ter frazeološke različice oz. variante, ki nastanejo z oblikoslovnimi, skladijskimi in tudi sestavinskimi spremembami (Kržišnik 1994a, 93). Včasih je različice težko nedvoumno razlikovati od »navadnih« slovnčnih realizacij zvez, t. i. frazemskih oblik, kar se med drugim kaže v zadregah pri slovarskih opisih (Gantar 2007, 98–100), vendar mora tako eno kot drugo slediti določenim pravilom, zato gre za omejeno spreminljivost oz. ustaljeno variantnost (Kržišnik 1994a, 93).

Za različico frazema gre, ko sprememba izrazne podobe ne vpliva na njegov pomen in funkcijo, čeprav je potrebno dodati, da se variantnost v konkretnem besedilnem kontekstu zaradi nastanka novih pomenskih odtenkov sicer pogosto izrablja v stilistične namene (Gantar 2007, 99). Moonova (1998, 124) jih deli na ustaljene, ad hoc in prenovitvene različice ter druge, tj. sestavinske/leksikalne oz. pretvorbene, manipulacije. Za slednje so glede na večji poseg v celostno zgradbo frazema in različne skladijske vloge značilne tudi pogoste spremembe na ravni pomena (Gantar 2007, 99). Nekatere različice lahko imamo tudi za sistemske, ker izkazujejo določene zakonitosti in so torej relativno predvidljive, npr. ko gre za nastopanje samostalniških zvez (*mehko srce*) v pridevniški rabi (*kdo – mehkega srca*) (Gantar 2007, 100).

2.2.3 Odnos med pomenom sestavin in frazeološkim pomenom

Frazemi imajo svoj etimološki oz. motivacijski pomen, ki ni del frazeološkega, obstaja pa vzporedno z njim. Ko govorimo o motivacijski, tj. vzročni, zvezi med pomenom sestavin in frazeološkim pomenom, navadno mislimo le na to primarno, genetično povezavo, lahko pa nekatere frazeme označimo tudi za sočasno asociacijsko motivirane. To pomeni, da iz pomena sestavin prek dobrega poznavanja besedišča jezikovno kompetenten govorec lahko deloma sklepa o pomenu celote, če ga te asociacijske povezave tudi podpirajo: frazem *streljati kozle* je pomensko podprt z besedo *kozlarija*. V nasprotnem primeru, ko asociacije na sestavine slabijo frazeološki pomen ali ko frazemi nimajo nikakršne tovrstne podpore v besedišču, hitreje prihaja do napak pri rabi, in če so te napake tudi kolektivne, nastanejo nove različice ali pa pride do sekundarne motivacije: *ločiti zrnje od plev* oz. *ločiti zrnje od plevela*; *koga scat peljati*. (Kržišnik 1994a, 94).

Pomenski premiki med etimološkim in frazeološkim pomenom so v frazemih, ki imajo istozvočne proste besedne zveze, različni (Kržišnik 1990, 402). Toporišič (1973–74, 275–276), izhajajoč iz ruske frazeološke tradicije, glede na predvidljivost oz. stopnjo prozornosti pomena loči štiri tipe zvez:

1. Sestava: stalna besedna zveza s popolnoma prozornim pomenom, npr. *dnevna soba*
2. Skup: v prenesenem pomenu so posamezne sestavine, npr. *živa skala*
3. Sklop: metaforični, metonimični ipd. frazemi, npr. *stegniti jezik*

4. Zraslek: pomensko popolnoma neprozorne zveze, npr. *soliti pamet – komu*

Že omenjena izraza *idiom* in *idiomatičnost* se tako v splošnopogovorni kot strokovni rabi uporabljata zelo široko, vendar tudi zanju nimamo enotne in jasne definicije (Moon 1998, 3–5). V ožjefrazeološkem pojmovanju, npr. v Burgerjevi (1998) tristopenjski klasifikaciji, navadno označujeta to, kar Toporišič poimenuje zraslek, tj. frazeološke enote na skrajni točki pomenske osamosvojenosti (Gantar 2007, 78). Le-ta je, kot že rečeno, eden ključnih dejavnikov pri določanju njihovega obsega, vendar ostre meje med frazemom in idiomom kot tudi med prosto in stalno besedno zvezo ni (Bolinger v Moon 1998, 6).

Poleg zraslekov oz. idiomov so pogosto popolnoma pomensko neprozorni tudi tisti frazemi, ki vsebujejo nekrotizme, tj. izumrle besede, ki niso več del siceršnje leksike (*na vse kriplje*) (Toporišič 1973–74, 276; Kržišnik 1994a, 94). Na drugi strani lahko največjo stopnjo pomenske prozornosti pripišemo frazemom, ki izrabljajo simboliko in retorične figure, kot so metonimija, metafora, primera (*biti na kolenih, stegniti jezik, vreči kost – komu, jasno kot beli dan*) (Kržišnik 1994a, 94).

Sestavino, ki je s svojim pomenom razkrita udeležena v celovitem pomenu frazema, Kržišnikova imenuje *pomenotvorna sestavina* in je nosilka pomenskega prenosa. Tako kot vsak frazem nima nujno svoje istozvočne proste zveze, tako tudi nimajo vsi pomenotvorne sestavine, kar dvakratno omejuje možnosti za ustvarjalne prenovitve, o katerih bo govora še v nadaljevanju (Kržišnik 1990, 402).

2.2.4 Ekspresivnost

Ekspresivnost je pojmovana kot izražanje subjektivnega razmerja do predmetnosti in pojavnosti (Vidovič Muha 2000, 97). Po Kržišnikovi (1994a, 92, 95) pogoj ekspresivnosti ožjefrazeološko problematiko razdeli na njen jedrni oz. obrobni/mejni del. Sistemska ekspresija – torej ekspresija, ki ni sobesedilno pridobljena – izhaja primarno iz prenosa pomena, lahko pa se še okrepi kot posledica oblike³ in ekspresivnosti samih sestavin (*Vsako tele ima svoje vesele*). Kržišnikova (1994a, 92) k frazemom ne prišteva večbesednih

³ rime, asonance, ritmiziranja

strokovnih poimenovanj, npr. *milostni strel*, *materina dušica*, *črna skrinjica* ipd. Zahteva ekspresivnosti namreč poleg stalnih besednih zvez z razvidno pomenskoestavinsko zgradbo iz jedra frazeološke problematike izključuje tudi vse terminološke stalne zveze ne glede na morebitno izkazano idiomatičnost, saj kot celota nimajo opazne ekspresivne vloge (Gantar 2007, 78). V analizo so nekatera strokovna poimenovanja sicer vključena, a le tista, ki so preneseno prešla v splošno in/ali poročevalsko rabo, npr. *manevrski prostor*.

Tanović (v Gantar 2007, 139) omenja obratno sorazmerje, ki se kaže v odnosu med ustaljenostjo in ekspresivnostjo: medtem ko se ustaljenost frazemov s pogosto rabo krepi, ekspresivnost, predvsem z vidika izražanja individualno subjektivnega odnosa do nečesa izgublja svojo vrednost. Kržišnikova (1995) govori o frazemih kot o sredstvih za izražanje kolektivne subjektivnosti, ki imajo v umetnostnih besedilih v odnosu do npr. t. i. ustvarjalne ali avtorske metafore sicer manjšo ekspresivno vrednost, v poročevalskih besedilih pa so opaznejša. Predvsem v poročevalnopublicističnem besedilnem okolju, torej informativnih novinarskih žanrih, njihov ekspresivni naboj v primerjavi z drugimi sredstvi postane bolj subtilen v smislu učinkovanja na naslovnika. V modificirani obliki na drugi strani sicer celo presežejo učinek ustvarjalne metafore, o čemer bo več napisano pri opisu rabe frazemov v poročevalstvu.

Postavljanje ekspresivnosti v izhodišče se sicer prevprašuje, izpostavlja namreč predvsem tiste frazeme, ki izkazujejo svojo ekspresivnost v izrazitem kontrastu z nedvoumno nevtralnno besedno ustreznico oz. parafrazo, npr. *vbiti v glavo/dopovedati*, izbira zaznamovanega sredstva pa je odvisna zlasti od besedilnega konteksta oz. govornega položaja (Gantar 2007, 140). Gantarjeva (2007, 134) uporabi korpusni pristop, da pokaže na relativnost lastnosti, ki jih frazeološka teorija pripisuje ekspresivnosti. Opozarja na razhajanja v tradicionalnem pojmovanju v zvezi s primarnostjo in stopnjo take ekspresije, in izpostavlja, da obstajajo dobri argumenti za zavračanje ekspresivnosti kot nujnega pogoja za obstoj frazemov (Gantar 2007, 138). »gre za lastnost, ki ni lastna samo FE, /.../ Poleg tega je ekspresivnost in znotraj tega /.../ vrsta ekspresije odvisna od številnih med seboj dopolnjujočih se jezikovnih in zunajjezikovnih dejavnikov. Zelo pogosto dobi FE svoj ekspresivni naboj v sobesedilu, v konkretnem govornem položaju ali pa samo že s tem, ko se znajde v določeni besedilni (z)vrsti« (Gantar 2007, 138–139).

2.2.5 Skladenjska zgradba

Kot že rečeno, si s skladenjsko analizo lahko pomagamo pri določanju pomensko samostojnega statusa glagolskih in ostalih posebnih zvez, sicer pa se ožja frazeologija ne posveča veliko skladenjskim odnosom med samimi sestavinami tudi zato, ker znotraj frazemov pogosto prihaja do nepredvidljivih in nepričakovanih slovničnih kombinacij: »Ko izpostavimo skladenjski vidik FE, imamo v mislih predvsem vprašanja njihove celostne skladenjske, tj. stavčnočlenske, stavčne pa tudi širše besedilne vloge« (Gantar 2007, 103). V skladenjskih pristopih se frazeološke enote pojmujejo kot izjeme oz. unikatne realizacije skladenjskih pravil (Moon 1998, 14).

2.2.5.1 Stavčna in besednozvezna zgradba

Frazemi imajo lahko stavčno (S) ali nestavčno oz. besednozvezno zgradbo (S/x), medtem ko so glede na skladenjsko vlogo stavčnočlenski ali nestavčnočlenski (Jakop 2005, 19). Stavčno strukturo imajo, ko so sestavine v predikacijskem razmerju, kar pomeni, da je mesto osebka zapolnjeno z obvezno sestavino (Gantar 2007, 106). Stavčna zveza je lahko bodisi izražena (*Življenje je solzna dolina.*) bodisi zakrita (*Ashes to ashes, dust to dust; Extra Ecclesiam nulla salus; Čisti računi, dobri prijatelji.*) (Gantar 2007, 112). Lahko so eno-, dvo- ali večstavčni, pa tudi pregovorni (*Papir vse prenese.*) in nepregovorni (*Še krave se bodo smejale.*) (Kržišnik 1994a, 91). Toporišič (1973–74, 274) glede na (ne)stavčno strukturo frazeme razvrsti na rekla (nestavčni) in rečenice (stavčni oz. povedni), slednje nato nadalje deli na reke, pregovore, izreke, prilike ipd.

V jezikoslovju se več pozornosti usmerja na nestavčne frazeme (Jakop 2005, 19). Nekateri avtorji frazeološki status pregovornih frazemov tudi postavljajo pod vprašaj, npr. Fleischer (1997, 254), zato se jih pogosto bodisi izključuje iz ožje frazeologije bodisi pušča ob strani, obravnava in razlaga pa v posebnih slovarjih, kar predlaga tudi Keber (2003, 6).

2.2.5.2 Frazeološke vrste

Nestavčne frazeme Toporišič (1973–74, 276–277) razvršča analogno z besednimi vrstami na frazeološke samostalnike (*kravja kupčija, goveja muzika, dolg jezik*), frazeološke pridevnike (*za lase privlečen*), frazeološke prislove (*od srca, v dobri veri*), frazeološke glagole (*zatiskati si oči*) in frazeološke slovnične besedne vrste⁴, ki načeloma niso del ožje frazeologije. Pri analizi so bile med njimi upoštevane le dovolj idiomatične in ekspresivne pragmatične zveze, ki izražajo odnos do naslovnika in okoliščin govornega dejanja (*strela gromska, Ježeš Marija*).

Toporišičevo izhodišče, ki določa frazemske vrste glede na njihovo primarno stavčnočlensko vlogo, je bilo, kot pravi Gantarjeva (2007, 115), pri nas sprejeto v večini sistematičnih frazeoloških raziskav, ob tem pa dodaja, da oblika frazemov ne ustreza nujno njihovi stavčnočlenski funkciji: npr. frazemi z modifikacijsko funkcijo niso nujno oblikovani kot členkovne, prislovne ipd. zveze. Nekateri besednozvezni frazemi nimajo stavčnočlenske, ampak pastavčno vlogo (Jakop 2005, 19), drži pa tudi obratno, saj dejanska raba kaže, da lahko tudi frazemi s stavčno zgradbo opravljajo vlogo stavčnega člana (Gantar 2007, 115). »/.../očitno [se] kaže skladenjska večfunkcijskost, ki je neposredno povezana s pomenskimi niansami in izrabo stilističnega potenciala, posledično pa /.../ prizadene tudi izrazno podobo celotne FE« (Gantar 2007, 115).

2.2.5.2.1 Nepravi glagolski frazemi

Frazeme z glagolskimi sestavinami se v prvi vrsti preučuje z vidika stavčnotvornih možnosti, torej glede na to, ali se realizirajo v obsegu stavčne zveze, tj. vzpostavljajo predikacijsko razmerje, ali ne. Nekaterih zvez ni mogoče opredeliti kot popolnoma enakovrednih stavčnim oz. o tem vsaj za zdaj še ni konsenza (Gantar 2007, 105–106), zato jih nekateri jezikoslovci, npr. Molotkov (v Gantar 2007, 106), uvrščajo v prehodno skupino med glagolskimi in stavčnimi, verjetno tudi zato, ker je njihova besedilna realizacija z vidika stavčnosti razpršena, hkrati pa ne vpliva bistveno na njihov pomen (Gantar 2007, 106).

⁴ Frazeološki členki, vezniki, predlogi in medmeti.

Pri nas se je uveljavila delitev na neprave in prave glagolske frazeme. Za neprave glagolske frazeme velja, da je mesto osebkov v sestavinski zgradbi sicer obvezno zapolnjeno, hkrati pa le-ta predvideva prosto mesto za vršilca dejanja ali nosilca stanja v neosebkovem položaju, npr. *kri butne v glavo – komu, oko se orosi – komu* ipd. (Kržišnik 1994b, 51, 63).

2.2.5.3 Pretvorbenost

Pretvorbenost se pojmuje kot zmožnost frazemov, da podlegajo različnim skladenjskim procesom (Gantar 2007, 122), kot npr. *srce se taja* → *tajanje srca*. Fraser (v Gantar 2007: 122) je v svojem eseju predlagal hierarhijo sedmih stopenj idiomatične trdnosti, od popolnoma prostih do popolnoma zamrznjenih zvez, na stopnji, kjer so mogoče vse sistemske pretvorbe, pa naj idiomov ne bi bilo.

Na slovenskem frazeološkem gradivu so bili z vidika pretvorbenega potenciala v okviru skladenjskih omejitev analizirani zlasti glagolski frazemi (Gantar 2007, 122). Znotraj tega t. i. členske pretvorbe, npr. sprememba tožilniškega v roditeljski predmet pri nikalnih oblikah, označujejo tiste pretvorbe, pri katerih gre za spremembo sestavine frazema, ne pa tudi njegove celostne pomenske in formalne podobe, medtem ko t. i. celovite pretvorbe zajamejo celotno skladenjsko zgradbo, kar navadno pomeni pretvorbo glagolskega v neglagolski ali stavčni frazem (Kržišnik v Gantar 2007, 122). Ko gre za poenobesedenje, je nastala beseda običajno glagolska sestavina, ki je hkrati tudi nosilka frazeološkega pomena (Kržišnik 1994a, 46, 124–125), npr. *ustreliti kot iz topa/ustreliti, stresati jezo/stresati se – na koga*.

V gradivu najdemo vse tipe celovitih pretvorb, tj. posamostaljenje: »*Dolina je za vselej očiščena hotnic in koruznic /.../*« (Makarovič 2004, 106), pooziraljenje: »*Tista dlaka, ki pravijo novinarke, da je na jeziku nimam /.../*« (Makarovič 2004, 37) in potrpnjenje: »*/.../ z morjem prelite krvi /.../*« (Makarovič 2004, 94). Ustvarjalne avtorske modifikacije frazemov, t. i. frazeološke prenovitve, ki imajo poseben status znotraj pretvorbenih možnosti (Gantar 2007, 126), bodo podrobneje razdelane v ločenem sklopu.

2.2.6 Skladenjsko-pomenska celovitost/navezovalnost in besedilne funkcije

Opis lastnosti frazemov določi njihov položaj znotraj leksike, ne pa tudi odnosa do diskurza (Moon 1998, 215). V preteklosti se je jezikoslovje večinoma osredotočalo le na neposredne učinke frazeoloških enot v sobesedilu, ne pa tudi na višjih ravneh diskurza.

Frazemi z besedilno zgradbo so lahko skladdenjsko-pomensko celoviti, v nasprotnem primeru pa se bodisi zakrito bodisi slovnično in/ali leksikalno izraženo navezujejo na konkretnega besedilnega ali izvenbesedilnega referenta; sobesedilno razmerje lahko sicer vzpostavljajo tudi nekateri nestavčni frazemi (Gantar 2007, 112–114). Daje jim potencial za nadaljnjo, tj. sekundarno metaforizacijo pri gradnji besedilne koherence z izmenično rabo frazemov in njihovih parafraz oz. obstoječih enobesednih ustreznice (Gantar 2007, 141–148). Zaradi svoje specifične funkcije so od besedilnega in situacijskega konteksta neposredno odvisni t. i. pragmatični frazemi: razni slogani, pozdravni in drugi komunikacijski vzorci, s katerimi govorec oz. tvorec besedila izraža odnos do predmetnosti, naslovnika ali okoliščin govornega dejanja (Gantar 2007, 141), npr. *kje neki, v uh me piši, lepo vas prosim, Marija pomagaj* ipd.

Moonova (1998, 215–243) v svojem, sicer širšefrazeološkem, modelu besedilne funkcije frazeoloških enot, ki so lastne tudi leksiki na splošno, določa glede na način, na katerega prispevajo k vsebini in strukturi besedila:

1. Informacijska: oblika trditev, podajanje informacij
2. Vrednotenjska: izražanje vrednotenja
3. Situacijska: se nanaša na izvenbesedilni kontekst, govorni položaj
4. Modalnostna: izražanje nasvetov, prošenj, zanesljivosti povedanega v smislu resničnosti
5. Organizacijska: organiziranje besedila, signaliziranje diskurzivne strukture

Večina frazemov je večfunkcijskih, saj tako kot druge slovnične in leksikalne kategorije hkrati delujejo na različnih ravneh, pa tudi transfunkcijskih, ko tvorec frazem rabi na način, ki vzporedno s primarno izpostavlja neko drugo funkcijo⁵ (Moon 1998, 239–243).

⁵ Npr. frazem, ki je primarno informacijski, v sobesedilu pridobi vrednotenjsko funkcijo.

2.3 Jezikovnozvrstna določenost in kodifikacija

Med ekspresivno in zvrstno zaznamovanostjo⁶ obstaja tesna, celo odvisnostna povezanost, kar se v slovarjih kaže v ne popolnoma jasnem razločevanju med obema vrstama označevanja (Kržišnik 2004, 103). Tudi tukaj izstopa dejstvo, da je frazeologija pri nas premalo in preslabo raziskano področje. Predvsem nam primanjkuje ustreznih kodifikacijskih priročnikov (Kržišnik 1994a, 96), je pa konec leta 2011 le izšel prvi sodobni Slovar slovenskih frazemov, ki jih je zbral in uredil Janez Keber.

Na neopredeljenost frazemov glede na tipično zvrstno pripadnost in konotativno moč kažejo »številni primeri, kjer omejitve v tem smislu niso dejansko izpričane« (Gantar 2007, 141). Če želimo lastno jezikovno kompetenco objektivizirati, se lahko opiramo predvsem na omenjen Slovar slovenskih frazemov (SSF) in Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). Slednji je v tem oziru bolj nedosleden in pomanjkljiv; frazemi so načeloma zbrani v posebnem frazeološkem gnezdu, vendar jih marsikdaj najdemo tudi zunaj le-tega (Kržišnik 1994a, 96). SSKJ za razliko od SSF tudi ne daje podatkov o etimološkem pomenu, geografski razširjenosti oz. jeziku izvora in nekaterih skladenjskih posebnostih. V pomoč je tudi to, da so v geslih SSF našteje tudi različice.

Kljub večji doslednosti SSF pa sem našla tudi več ustaljenih frazemov/različic, ki bodisi (še) niso kodificirani v nobenem od obeh slovarjev, npr. *goveja muzika; delati muziko, kot da bi koza na pleh scala; ne narediti ničesar drugega kot delati iz kruha drek; mehek kot drek*, bodisi so pridobili nov pomen, ki še ni vključen v razlago, npr. *koga scat peljati*. Zanimivo je to, da so to večinoma skatološki frazemi, o katerih bo sicer več govora v okviru same analize. Kot bomo videli, so bile iz SSKJ kot primarnega vira v SSF prenesene tudi nekatere napake.

»Pri tem se je treba zavedati, da se marsikaj, kar je v slovarjih opremljeno z ekspresivno ali zvrstno oznako, nanaša na besedilno zaznamovanost, ne na sistemsko« (Kržišnik 2004, 110). Tisti frazemi, ki v SSKJ niso posebej zvrstno opredeljeni s stilno-plastnimi kvalifikatorji, so navadno označeni s kvalifikatorjem 'ekspresivno', vendar to nima velikega pomena glede na to, da je ekspresivnost inherentna vsem frazemom, kot pravi Kržišnikova (1994a, 96), ki kot enega izmed primerov, ki kažejo na nezanesljivost SSKJ, navaja tudi frazem *hoditi od Poncija do Pilata*, označen s časovnim kvalifikatorjem 'starinsko', »čeprav je »starinska« kvečjemu le

⁶ Gl. jezikovne zvrsti po Toporišiču (1984, 9).

oseba, na katero se frazem sklicuje» (Kržišnik 1994a, 96). Tako je ta frazem označen tudi v SSF.

Ko gre za funkcijske zvrsti, v SSKJ najdemo npr. *sok srca* 'pesniško' in *lomiti kopja* 'publicistično', sicer pa se zdi takšna določenost precej redka: v Kebrovem poskusnem zvezku iz leta 2003 npr. med 329 glavnimi iztočnicami najdemo le pet funkcijskozvrstno opredeljenih frazemov, vsi pa so označeni kot publicistični: *črna celina*, *stara celina*, *lov na čarovnice*, *novi svet*, *Divji zahod* (Kržišnik 2004, 112).

Določena predvidljivost pri slovarskem označevanju se, kot pravi Kržišnikova, kaže pri socialni, ne pa tudi pri funkcijski ali časovni zvrstnosti. Frazemi imajo predvidljivo eno stopnjo višji socialnozvrstni status kot njihova socialnozvrstno zaznamovana sestavina (*govoriti kot strgan dohtar* = pog. ; *dohtar* = nižje pog.). Kot knjižni so opredeljeni takrat, ko imajo nezaznamovano sestavino, hkrati pa obstajajo variante z zaznamovanimi sestavinami oz. njihovimi oblikami (*kupiti mačka v žaklju/vreči* oz. *spraviti koga s pota/poti*). Ravno tako so kot knjižni označeni frazemi iz grške in rimske književnosti/mitologije (*sizifovo delo*), biblijskih in religioznih besedil (*posipati se s pepelom*) ter drugih literarnih del (*boriti se z mlino na veter*). (Kržišnik 2004, 110–113).

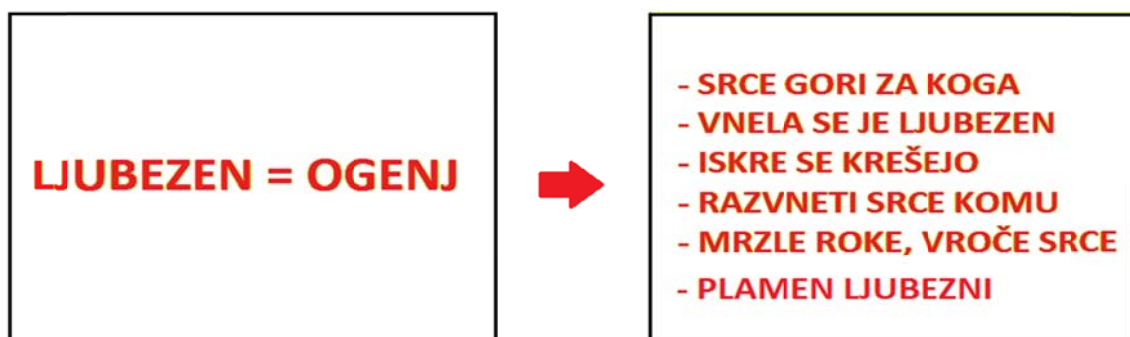
Toporišič (1973/74, 278) je predlagal, da naj se za leksikografske potrebe slovarske iztočnice določajo glede na skladijsko hierarhijo in je podstava vedno nadrejena sestavina, vendar je takšno podrejanje lahko oteženo zaradi pogoste pomenske in skladijske nepovezanosti sestavin glede na njihovo zunajbesednozvezno vlogo (Gantar 2007, 117). Keber (2011) temu sicer sledi pri določevanju glavnih iztočnic, kjer so v geslu zapisani vsi podatki, hkrati pa vsak frazem vpiše tudi pod vse druge besedne iztočnice, ki uporabnika referirajo na glavno iztočnico.

2.4 Frazemi kot odraz konceptualnih metafor

Del diskurzivnega konteksta frazemov so tudi t. i. konceptualne metafore. Opredelila sta jih kognitivna jezikoslovca Lakoff in Johnson (1981), utemeljene pa so na tezi, da metafora v temelju ni oblika/figura jezika, temveč vzorec mišljenja, ki ga pogosto niti ne ozavestimo. Je rezultat projekcije struktur iz izvornih na ciljne konceptualne domene. Tako npr. o smrti razmišljamo kot o odhodu s tega sveta, kot o počitku in spanju⁷, na podoben način pa povezujemo tudi konceptualne sklope ognja in ljubezni, časa in denarja, vojne in športa itd.

Kot konvencionalne metafore naj bi frazemi izhajali neposredno iz teh analogij, ki so del kolektivnega razumevanja in interpretiranja stvarnosti v določenem kulturnem, svetovnonazorskem in fizičnem okolju ter se jim kot takim ni mogoče izogniti (Kržišnik in Smolić 1999). Delujejo kot asociativni mehanizmi, ki se vsakič znova aktivirajo nezavedno in brez napora, kar ima tudi svoje ideološke implikacije, saj vplivajo na našo percepcijo in komunikacijo, npr. v medijih in javnih politikah. Medtem ko nekateri kritiki Lakoffa sicer sprejemajo tezo, da frazeologija odraža konceptualne metafore, hkrati menijo, da sta znanstvena metoda in matematična praksa bolj bazična transkulturna načina mišljenja, ki minimizirata njihov učinek. Spet drugi, kot npr. Foucault ali de Landa, zavračajo oba pogleda kot ontološko ideologijo stare šole, ki poskuša razločevati dva dela celote, ki pa je večja od njune vsote. (Wikipedia 2012a).

Slika 2.1: Frazemi, temelječi na analogiji med ognjem (izvorna domena, konkretna izkušnja) in ljubeznijo (ciljna domena, abstrakten koncept)

⁷ Temi kolektivnega dojemanja smrti, strahu pred njo in mehanizmov spopadanja z njo je Makarovičeva posvetila kolumno Novembrce in se v njej bridko norčuje iz potrebe po evfemističnih metaforah za smrt.

2.5 Frazeološke prenovitve

V frazeologiji, tako Kržišnikova (1990, 401), poznamo tri vrste odklona od norme:

1. napake, ki so posledica nepoznavanja norme,
2. zgodovinsko pogojene spremembe, ki so posledica spreminjanja norme,
3. ustvarjalne spremembe frazemov oz. frazeološke prenovitve.

Vse, kar otežuje določanje normativne rabe in oblike frazemov, povzroča napake pri njihovi rabi, hkrati pa odpira možnosti za ustvarjalne posege vanje, ki imajo za razliko od napak v besedilu svojo specifično funkcijo. Prenovitve lahko na zelo različne načine posegajo v pomen in/ali zgradbo z namenom doseganja posebnega stilnega učinka: opaznosti, humorja itd. Za ta namen je lahko izbran le tak izhodiščni frazem, katerega pomenska zgradba v razmerju do oblikovne podobe dopušča vsaj minimalno prepoznavanje pomenskih premikov pri frazeologizaciji. (Kržišnik 1990, 400–401).

Miselno procesiranje takšne rabe frazeologije zajema naslednje faze (Omazić 2008, 73):

1. prepoznanje prenovitve preko leksikalnih, strukturnih, konceptualnih in pomenskih povezav
2. miselna obnovitev izhodiščnega frazema
3. primerjava izhodiščnega frazema s prenovitvijo
4. prepoznanje komunikacijskega namena
5. razumevanje frazeološke prenovitve

Prenovitve vzpostavljajo razmerje do izhodiščnega pomena frazema in hkrati prinašajo nove pomenske razsežnosti. Da imajo podporo v sobesedilu, ki jih kot prenovitve tudi razkriva, je nujen pogoj, sicer gre le za napačno rabo. Pomenska prozornost prenovljenega frazema je odvisna od tipa in vrste prenovitve, stopnje prenesenosti ter sobesedila. Na svoji skrajni točki razkrivajo tako denotativne in konotativne pomene izhodiščnega frazema, kot tudi pomene sestavin kot samostojnih enot (Kržišnik 1990, 401–403).

V temelju obstajajo zgradbeno-oblikovne in pomensko-funkcionalne tipologije prenovitev (Kržišnik 1990, 403). Pri prvih so frazemi razvrščeni na tiste, ki oblikovno ostajajo

nespremenjeni, tj. sobesedilne prenovitve, in tiste, kjer prenovitveni postopek posega v oblikovno zgradbo, tj. oblikoslovne, besedne, skladske in sestavljene prenovitve oz. križanja (Mlacek v Kržišnik 1990, 403). Pomensko-funkcionalne tipologije se na drugi strani nanašajo na vse pomenske premike v procesu prenovitvenega postopka, in konkretno besedilno vlogo prenovljenih frazemov. Ta tipologija loči stilistično-ekspresivne spremembe, besedno-slovnične ob ohranjenih osnovnih potezah zgradbe in ohranjenem pomenu ter hkratno učinkovanje zveze v besedilu kot frazema in proste besedne zveze, t. i. *dvojno denotacijo* (Šanskij, Molotkov v Kržišnik 1990, 403).

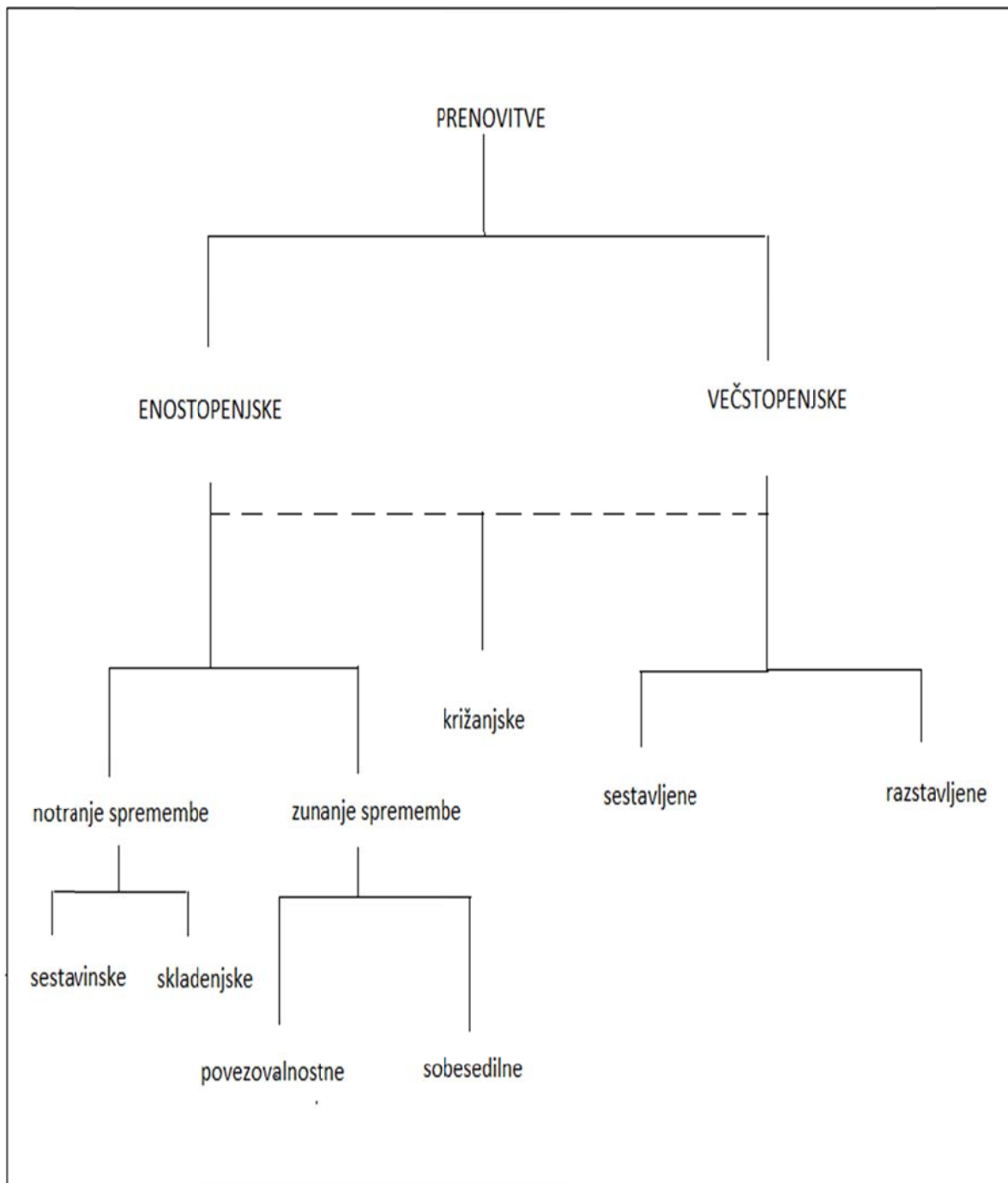
Korošec v okviru stilistike poročevalstva prenovitve obravnava v sklopu t. i. obnovitvenih naslovotvornih vrst. Njegova tipologija frazeme, ki se pojavljajo v naslovih poročevalskih besedil, deli na t. i. *ponovitve klišejev*, ki zajemajo neprenovljene frazeme, in *obnovitve klišejev*⁸, kamor uvršča prenovitve (Korošec 1998, 124–125).

Pri analizi sem sledila tudi tipologiji Kržišnikove (1990, 403), ki deli prenovitve na enostopenjske, kjer je spremenjena le ena, in večstopenjske, kjer gre za hkratno modifikacijo več naslednjih frazemskih danosti:

1. sestavinska zapolnitev z danimi različicami,
2. skladska zgradba z danimi sistemskimi pretvorbami,
3. zunanja strukturno-pomenska povezovalnost,
4. predvideno vključevanje v družljivo, kompatibilno besedilno okolje.

⁸ Poimenovanji je uvedel Toporišič (1964).

Slika 2.2: Tipologija prenovitev

Vir: Kržišnik (1990, 419).

2.5.2 Sestavinske prenovitve

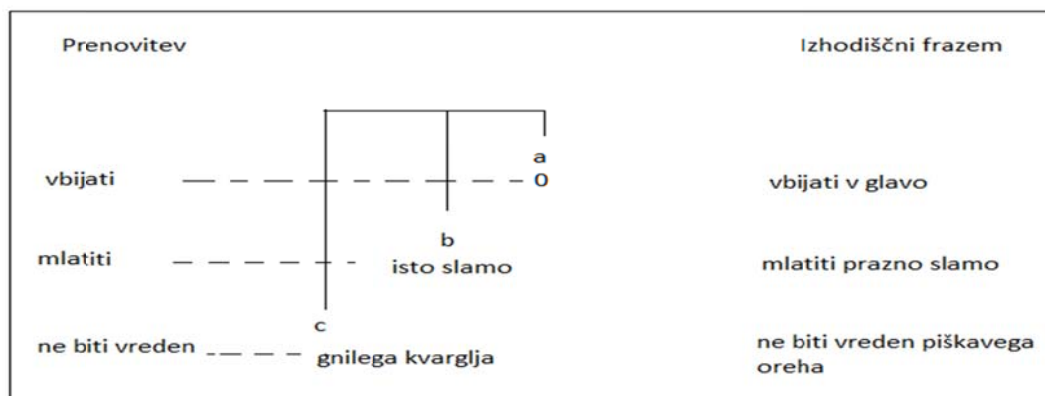
Glede na to, kateri del frazema je podvržen prenovitvenemu postopku, Kržišnikova (1990, 404–405) loči dva podtipa sestavinskih prenovitev: pri tipu A je spremenjena nepomenotvorna, pri tipu B pa pomenotvorna sestavina, pri čemer pride do a) izpusta sestavine, b) njene modifikacije ali c) zamenjave:

Slika 2.3: Podtip A

Vir: Kržišnik (1990, 404).

Slika 2.4: Podtip B

Vir: Kržišnik (1990, 405).

Če je možen izpust pomenotvorne sestavine v celoti, potem se je frazem poenobesedil, kar pomeni, da je bodisi ena sestavina prevzela pomen celotnega frazema bodisi je glagolska sestavina nekoč imela pomen, ki se je prenesel na celo besedno zvezo. Poleg zgoraj ponazorjenih prenovitev med sestavinskimi prenovitvami najdemo tudi kombinacije obeh podtipov (Kržišnik 1990, 405–406).

Nadomeščena sestavina je z aktualno besedo, ki jo je zamenjala, lahko povezana pomensko, s skupnimi in razlikovalnimi lastnostmi, in hrati tudi oblikovno, kot posledica pa so razkriti tudi slovarski pomeni vseh sestavin. Ugotavljamo lahko ožanje/širjenje pomena ali pomenska nasprotja (Kržišnik 1990, 406–407). Katera od sestavin izhodiščnega frazema je lahko zamenjana tudi z drugim frazemom, vendar v tem primeru prenovitev prištevam med križanja: *Še krave se bodo smejale.* → »*Še zajci se bodo norca delali.*« (Makarovič 2004, 32).

2.5.3 Skladenjske prenovitve

Skladenjske prenovitve zajemajo spremembe besednega reda sestavin, skladenjske razširitve sestavin z aktualnimi sobesedilnimi besednimi prvinami, aktualizacijske spremembe časa/osebe in spremembe njihovih skladenjskih vlog ter pomenov (Kržišnik 1990, 408):

- I. Zamenjava besednega reda se uporablja zlasti pri dvobesednih frazemih, na sploh pa pri tistih, pri katerih je to zaporedje dovolj ustaljeno, da zamenjava pride do izraza (Weinreich v Kržišnik 1990, 408), npr. *po volji božji* (Makarovič 2004, 107). T. i. dvojčki so frazemi, ki so se ustalili v obeh besednorednih različicah, npr. *noč in dan/dan in noč* (Makarovič 2004, 29). V gradivu najdemo tudi primer zamenjanega stavčnega reda *Dust to dust, ashes to ashes*⁹ (Makarovič 2004, 57).

⁹ Izhodiščna oblika frazema je *Ashes to ashes, dust to dust*, v rabi pa je tudi šaljiva pregovorna različica *Ashes to ashes, dust to dust, if the Lord doesn't get you, the devil must*. Še posebej je zanimiv, ker je sam po sebi izvorno prenovljen, saj je v moderno angleščino prešel iz teksta anglikanskih pogrebnih slovesnosti in je trdno ustaljena parafraza bibličnega *Prah si in v prah se povrneš*.

- II. Razširitve skladijskega vzorca pomenijo vrivanje drugih polnopomenskih besed iz sobesedila med same sestavine frazema, ki pa se ne nanašajo na celoten frazem, kar ohranja leksikalno in slovnično celovitost, ampak na njegove sestavine ter tako razkrivajo njihove slovarske pomene, npr. »/.../ ki je lastnemu sinu primazal zvenečo klofuto« (Makarovič 2004, 85). Pri tem razširjajoči del ne posega v temeljno skladijsko zgradbo frazema, sestavine pa ohranjajo svojo izhodiščno vlogo in pomen – vstavljen je le prilastek.
- III. Besedilna aktualizacija časa/osebe zadeva zlasti po naravi splošnoosebne in splošnočasovne pregovore in reke, npr. *visoko si letal, zato boš nizko padel*. Enostopenjskega primera aktualizacije te vrste v gradivu ni, najdemo pa jo kot del večstopenjske prenovitve: »vsakič znova na debelo požrem zalogaj zarečenega kruha« (Makarovič 2004, 46).
- IV. Primer prenovitev skladijskih vlog in pomenov sestavin je sprememba glagolske sestavine, ki označuje dejanje, v deležnik na -n/-t ali povratno obliko, ki označujeta stanje: *izjokati si oči od žalosti* → *izjokane oči od žalosti* (Makarovič 2004, 56). Sprememba zajame obvezna dopolnila, osebek pa postane nosilec stanja nasproti normativne vloge vršilca dejanja.

2.5.4 Povezovalnostne prenovitve

V povezovalnostnih prenovitvah je aktualizirana le zunanja sintagmatika frazema oz. njegova dopolnila, vendar ne kot posledica spremembe notranje strukture kot pri prenovitvah skladijskih vlog in pomenov; npr. *kaj – vrže čez prag – koga*, kjer abstraktno/konkretno nadomesti človeškega vršilca dejanja, ki je za omenjen frazem normativna zahteva (Kržišnik 1990, 410–411). Lahko pa tudi abstraktno nadomesti konkretno, kot v naslednjem primeru povezovalnostne prenovitve: »/.../ ravno ta institucija, ki se ji beseda duhovnost kar topi v ustih /.../« (Makarovič 2004, 95).

Tudi sprememba zunanje strukture je lahko povod za spremembo notranje zgradbe. Sem tako po mojem mnenju sodi primarno povezovalnostna prenovitev, kjer je frazem posledično tudi sestavinsko prenovljen: »/.../ mačkoni so silno ogorčeni. Ampak nihče od njih ni dvignil šape nad tega mladiča /.../« (Makarovič 2004, 86). V tem primeru predvidenega človeškega vršilca nadomesti žival, da pa je prenovitev bolj smiselna, je tudi sestavina 'roka' zamenjana s

sestavino 'šapa'. Najdemo sicer še en primer podobne povezovalnostne prenovitve: »*vedo, da je treba tudi psu kdaj vreči kost*« (Makarovič 2004, 113).

2.5.5 Sobesedilne prenovitve

Tukaj frazem ohranja svojo notranjo zgradbo in zunanjo povezovalnost, vendar dvojno denotacijo povzroča njegovo besedilno okolje, kar omogočajo sobesedila treh vrst (Kržišnik 1990, 411–412):

- I. Frazem se pojavi vzporedno z besedno ali prostobesednozvezno sopomenko: »*Vse preklicujem, vse vzamem nazaj*.« (Makarovič 2004, 50).
- II. Pri drugem tipu sestavina frazema nastopa tudi v svojem slovarskem pomenu: »*Nekaj mi pravi, ne pravi, ampak tuli in kriči /.../*« (Makarovič 2004, 49).
- III. Celotna besedna zveza učinkuje hkrati kot frazem in prosta besedna zveza: »*Tistim, ki so se že rodili s srebrno žlico v ustih, ali pa so jo potegnili iz ust komu drugemu*.« (Makarovič 2004, 117).

2.5.6 Frazeološka križanja

Ta vrsta prenovitve nastane s križanjem dveh¹⁰ frazemov oz. križanjem frazema s stalno ali prosto besedno zvezo. Kržišnikova izpostavlja problematično naravo tega tipa, ki presega ostale štiri. V analizi Cankarjevih proznih besedil ugotavlja, da je ta vrsta prenovitve redkejša, pomensko najbolj zgoščena, posledično pa tudi najtežje pravilno/učinkovito izvedena. Prenovitveni postopek tega tipa zahteva, da imata izhodiščna frazema ali frazem in besedna zveza skupno besedno sestavino ali del skupnih pomenskih sestavin. (Kržišnik 1990, 412–414).

Pri križanju je potrebno upoštevati vse pomenske prvine izhodiščnih frazemov, sicer na neki ravni lahko pride do neujemanja oz. katahreze, tudi če le-ta ne vodi v pravi komunikacijski nesporazum, kot npr. v sledečem primeru, kjer sta križana frazema *imeti kosmata ušesa* in *iti pri enem ušesu noter in pri drugem ven*: »*/.../ ljudje, ki /.../ jim gre tisto o ljubezni do*

¹⁰ le izjemoma tudi več

bližnjega pri enem kosmatem uhlju noter in pri drugem ven /.../« (Makarovič 2004, 59). Bralec bo seveda zlahka razumel pomen novonastale zveze, saj se njuna frazeološka pomena – *ne hoteti slišati/upoštevati/dojeti česa* – ujemata, gre torej za frazeološki sopomenki, vendar pa prvi etimološko temelji na diametralno nasprotni predstavi, namreč tej, da zvok zaradi poraščenosti ne more v uho, torej tudi ne »pri enem noter in pri drugem ven«. Primer dajem zgolj za ilustracijo zahtevnosti prenovitvenega postopka kot posledice kompleksnosti pomenskih razmerij, sicer pa to prenovitev štejem za uspešno.

2.5.7 Sestavljene prenovitve

Kržišnikova (1990, 414–415) loči dva podtipa večstopenjskih prenovitev: sestavljene oz. razstavljene, kot merilo za ločevanje pa določa (ne)razvidnost izpeljanih postopkov. Sestavljene vsebujejo toliko opornih oblikovnih prvin izhodiščnih frazemov, da še razkrivajo uporabljene prenovitvene postopke. Kombinacije le-teh so od primera do primera različne: »*Res, kam pa pridemo? I, kam neki, pred sodišče, kjer na zatožni klopi že sedi nekaj slovenskih leposlovnih knjig /.../«* (Makarovič 2004, 82) → povezovalnostna + sobesedilna III.

2.5.8 Razstavljene prenovitve

Tukaj postopki izpeljevanja niso razvidni, ker je odstranjena večina oblikovnih lastnosti izhodiščnega frazema. Njegov pomen oz. smisel je vzpostavljen preko ene ali več besednih sestavin in preko za ta pomen družljivega sobesedila, v katerem prej omenjene sestavine nastopajo v svojih slovarskih pomenih in pomenih, s katerimi so udeležene v frazeološkem pomenu izhodiščnega frazema (Kržišnik 1990, 415–416). »*/.../* najpogostejši prijem za doseganje stilistične opaznosti je raba frazeologema ne kot določene stalne besedne zveze, ampak izraba njegove celovite podobe in vsebine */.../«* (Šanskij v Kržišnik 1990, 416). Njihovo prepoznavanje nam torej omogoča le dovolj učinkovita diskurzivna kohezija, saj je frazem samo še impliciran preko pomenotvornih sestavin, a za celostno razumevanje sobesedila in dojetje njegovih estetskih značilnosti je potrebno poznati in upoštevati njegovo izhodiščno obliko oz. rabo (Kržišnik 1990, 416).

Primerov razstavljenih prenovitev je v gradivu veliko, četudi jih iz očitnih razlogov ni lahko določevati. Najbolj izpostavljen je sam naslov zbirke *S krempljem podčrtano* (Makarovič 2004), ki sloni na pomenu besede 'krepelj', kot je le-ta udeležen v pomenu frazema *pokazati svoje kremplje*, tj. *predrzno, hudobno govoriti/ravnati*. Prenovitev je hkrati tudi sama po sebi razvidno »sobesedilno« prenovljena z ilustracijo mačje šape, ki z iztegnjenim krempljem podčrtuje naslov.

2.6 Vloga in raba frazemov v poročevalskih besedilih

2.6.1 Razmerje med kolumno in satiro

Koširjeva (1988) v teoriji novinarskih vrst kolumno kot poročevalski žanr uvršča v komentatorsko vrsto interpretativne zvrsti. Zanj sta poleg vrednotenjske in prepričevalne funkcije, ki sta poglavitni lastnosti vseh t. i. presojevalnih besedil¹¹, značilna specifična, bolj osebna izbira predmeta komentarja in avtentični avtorski stil, kolumnisti pa so izrazite osebnosti danega medijskega okolja, ki jih redakcije skrbno izbirajo in nanje opozarjajo z razpoznavnimi emblemi (Košir 1988, 86).

Satira je po izvoru literarni žanr oz. tehnika, ki se je kolumnisti sicer pogosto poslužujejo in za katero je značilno, da pisec razgalja pregrehe, muhe, neumnosti, primanjkljaje ter slabosti tako posameznikov kot družbe, njen poglavitni cilj pa ni golo zasmehovanje, marveč širša družbena kritika, ki naj bi nazadnje vodila v korekcijo nezaželenega vedenja ali stanja (Wikipedia 2012b).

V temelju ločimo dva tipa satire, poimenovana po rimskih pesnikih Horaciju in Juvenalu: horacijski tip je strpen, lahkoten in igrivo duhovit ter želi določeno vedenje – ki ga dojema kot napako, ne resnično zlo – korigirati predvsem skozi dobrotljiv humor, medtem ko juvenalska satira spremembo želi vzpodbuditi skozi mehanizme sramu in kesanja¹², je neusmiljena, brutalno osebna ter pesimistična. Njen humor ima temno plat, njena ironija je militantna (CSS

¹¹ Delitev na presojevalna in poročevalna poročevalska besedila je uvedla Kalin Golobova (2003, 48–51), ki je strnila in dopolnila razlage Toporišiča, Korošca in Koširjeve.

¹² »Če so te čopiči, s katerimi sem naslikal zločin, prizadeli in užalostili, si že na poti k poboljšanju in sem vplival nate, kakor sem želel. Če pa te njihova resnica razburja, če preklinjaš avtorja, nesrečnež, potem si se prepoznal in se ne boš nikoli poboljšal.« (Markiz de Sade, 1788)

2012). Humor sicer ni konstitutivna prvina satire, medtem ko imajo tudi najlahkotnejše satire vedno resen priokus. Pogosto ima funkcijo komičnega oddiha od tega, kar bi se sicer lahko zdelo vztrajno pridiganje (Wikipedia 2012b).

Satira vsebinsko ponuja luciden vpogled v človeško psiho, jezikovno-stilistično pa je zanjo značilna drzna igra besed, pogosta dvojna denotacija, širok spekter retoričnih figur, skratka bogata izraznost na splošno. Zaradi narave žanra so zgodovinsko konsistentno najbolj priljubljene tematike satiričnih piscev tudi področja najintenzivnejših ideoloških bojev – spolnosti, politike in religije/vere: »/.../ *religion, politics and sexuality are the primary stuff of literary satire. Among these sacret targets, matters constive and defecatory play an important part. /.../ from the earliest times, satirists have utilised scatological and bathroom humor.*« (Wikipedia 2012b).

V okviru analize bodo predstavljena posamezna satirična sredstva in konkretna izraba frazemov v ta namen.

2.6.2 Avtorski stil

Juvan (2003, 7) stil z vidika tvorca besedila razume kot strateško retorično umeščanje besedilnega subjekta v diskurzivni kontekst, na strani bralca pa kot vzpostavljanje niza učinkov besedila na določenih ozadjih, ki pa se vedno znova oblikujejo ad hoc v dejanjih bralčeve konkretne percepcije:

Vsakokratni opazovalec sklop zaporednih in prekrivajočih se vtisov, ki se mu na podlagi jezikovnih stimulov porajajo v toku branja, retroaktivno spominsko usklajuje in totalizira, a tako, da jih zmore ujeti v neizogibno megljen metajezik; opiše jih lahko zgolj približno, 'impresionistično', na primer z oznakami: 'jedrnato', 'razumsko', 'patetično', 'obloženo', 'lirično', 'urbano'. Stil je torej samo tisti sklop jezikovnih potez, ki jih kot izstopajoče in relevantne za osmislitev besedila dojame bralec ali bralka.¹³

¹³ Dualistična pojmovanja stila, utemeljena na binarnih nasprotjih, kot so zaznamovanost/nevtralnost, norma/odklon ipd., so v literarni vedi in jezikoslovju po vzponu kontekstualističnih pristopov postala predmet številnih kritik (Juvan 2007, 3), vendar se v podrobno razlago teh polemik tu ne zdi smiselno spuščati.

Toporišič (v Korošec 1998, 9) ga opredeli kot izrabo prostih variant danosti, Korošec, ki sicer podrobno definira številne vidike stila, pa povzema, da je ta v svojem bistvu »nekaj«, kar je določeno z izborom sredstev in »ni sama beseda /.../ – potemtakem tudi ne inventar besed iz slovarja ali niz barv na slikarjevi paleti – ampak (formalno, abstraktno) načelo, kako so besede uporabljene, barve zložene v sliko.« (Korošec 1998, 7). To pomeni, da je stil, poleg vsebinskih in jezikovnosistemskih, ena od konstitutivnih prvin besedila (Korošec 1998, 8).

T. i. stilotvorni dejavniki so vsi dejavniki, ki vplivajo na izbor jezikovnih sredstev in njihovo rabo. Ločimo med objektivnimi in subjektivnimi stilotvornimi dejavniki, delovanje obojih pa je kompleksen, največkrat intuitiven proces. Pri objektivnih dejavnikih gre za vpliv danih zunanjih okoliščin, ki zajemajo funkcijo, vrsto, okoliščine, naslovnika, prenosnik, pripravljenost, kod in temo sporočila, medtem ko subjektivni dejavniki določajo individualni, avtorski stil (Kalin Golob 2000, gl. tudi Dular 1974). Subjektivni stilotvorni dejavniki, kot jih podrobno opredeli Kalin Golobova (2000), so avtorjeva intelektualna raven, zmožnost abstraktnega in logičnega mišljenja, raven splošne in strokovne izobrazbe, jezikovna kompetenca, življenjska izkušnost, kulturna in družbena razgledanost, poznavanje teme, umeščenost v določeno družbeno okolje/skupino, značajske in duševne lastnosti, trenutno psihofizično stanje, starost, spol, odnos do naslovnika, osebna stilna manira/nagnenja in vpliv že prebranega.

Kot že rečeno, je avtorski stil poglavitna lastnost kolumne, torej so subjektivni stilotvorni dejavniki v njih izraziti bolj kot v drugih poročevalskih besedilih. Z avtorskim stilom se Korošec (1998, 8) posebej ne ukvarja, poudarja pa nujnost tega, da naslovnik in avtor besedila razpolagata z obema skupno vrednostjo koda, popolna individualnost stila bi namreč pomenila tudi nezmožnost komunikacije, saj avtorja nihče ne bi razumel. Pomembno je tudi to, da posameznemu avtorju lasten stil postane pri naslovnikih prepoznaven šele s kontinuiteto objavljanja v medijih, ko si avtor v daljšem časovnem obdobju prizadeva za diferenciacijo od drugih piscev (Kocijančič 2002).

2.6.3 Frazemi kot poročevalsko jezikovno sredstvo

Čeprav so frazemi stilno zaznamovana jezikovna sredstva, s katerimi se izraža subjektivno razmerje do predmetnosti in pojavnosti, niso rezervirani le za rabo v umetnostnih besedilih, lahko pa rečemo, da imajo od vseh sredstev, ki izrabljajo slikovitost, ravno v teh najmanjšo ekspresivno vrednost, ker so stalna, konvencionalna, »bivša« metafora (Kržišnik 1994a, 97). Kot način doseganja živahnosti in razplatenosti se tako uporabljajo predvsem v neumetnostnih besedilih, najpogosteje v publicistiki (Kržišnik 1994a, 97).

Razlog za njihovo pogostejšo rabo specifično v poročevalstvu je gotovo deloma tudi občeporočevalsko merilo optimalne razumljivosti, za doseganje le-te so namreč primernejši od ustvarjalnih metafor, ki zahtevajo s strani občinstva več intelektualnega napora (Červ 2006, 54), hkrati pa so v večni poročevalski časovni stiski vedno pri roki in še vedno dovolj ekspresivni za doseganje prej omenjenih dveh lastnosti dobrega stila, tj. razgibanosti in razplatenosti (Kržišnik 2001, 30). Tako so navadno učinkovito sredstvo za pridobivanje in ohranjanje bralčeve pozornosti¹⁴, način njihove rabe pa določa tudi žanrska izbira: v presojevalnih besedilih je njihova funkcija predvsem vrednotenjska in bližje tej, ki jo ima ustvarjalna metafora v umetnostnih besedilih, medtem ko naj bi v poročevalnih žanrih prevladovali informativna in poimenovalna funkcija, kar pomeni, da naj bi tu nastopali predvsem kot ustaljeni publicistični vzorci (Červ 2006, 61–62), t. i. avtomatizmi, kot bomo videli v naslednji podtočki.

Kot vrednotenjsko jezikovno sredstvo naj bi bili v skladu s profesionalno ideologijo objektivnosti rabljeni zlasti v besedilih s prevladujočo interpretativno funkcijo (Kržišnik 1994a, 97), kamor spada tudi kolumna. Kržišnikova (1996a) v primerjalni analizi slovenskega časopisja ugotavlja, da je v družbenopolitično manj prelomnih obdobjih tudi distribucija frazemov med poročevalnimi/informativnimi in presojevalnimi/interpretativnimi zvrstmi bolj razpršena, saj naj bi si novinarji v igri z jezikom upali dlje kot v občutljivih časih. Razpršeno distribucijo potrjuje tudi analiza petih slovenskih dnevnikov Gaje Červ (2006, 72), ki pa jo povezuje z različnimi funkcijami metafor v obeh zvrsteh poročevalskih besedil. Ugotavlja, da se v tistih presojevalnih besedilih, ki polno izrabljajo potencial stilno zaznamovanih sredstev, metafora ne pojavlja le na mikroravni povedi, neodvisno od širšega besedilnega konteksta, ampak je pogosto razširjena in zavzame vlogo t. i. lajtmotiva. Postane osrednja jezikovna in

¹⁴ Enako funkcijo imajo tudi v oglaševanju (Černetič 2002).

miselna figura oz. tehnika upovedovanja, ki usmerja celoten razvoj besedila: »Pojav, ko metafora deluje kot ogrodje besedila, ga smiselno povezuje, hkrati pa se v besedilu razvija z novimi metaforami iz iste semantične družine, smo poimenovali delovanje metafore na makro ravni.« (Červ 2006, 91). Za besedila komentatorske vrste¹⁵ je, kot piše, značilno tudi to, da so metafore običajno razložene v sobesedilu in se prej ali slej nevtralizirajo, a da razlaga v tem primeru nima enake funkcije kot v poročevalnih besedilih, kjer služi predvsem jasnosti in razumevanju (Červ 2006, 94–95): »Novinarji obširnejše metaforične izjave uporabljajo kot prispodobne za ponazoritev aktualnega družbenega problema, tako da vzpostavljajo analogije med področjem stvarnosti, ki mu pripada obravnavana tema, in področji stvarnosti, ki so zaradi svoje konkretnosti bralcu bližja in lažje razumljiva. /.../ S tem metafora postane sredstvo argumentacije /.../«.

2.6.4 Aktualizacija in avtomatizacija

Korošec (1998, 15), ki je v slovenskem jezikoslovju prvi pisal o opazni rabi frazeologije v časopisju, proces inovativne uporabe jezikovnih sredstev za doseg posebnih učinkov imenuje aktualizacija, njeno nasprotje, tj. ustaljevanje/specializacijo besednih zvez in skladenjskih vzorcev za potrebe poročevalstva, pa avtomatizacija. Aktualizacijo označuje za proces, ki – za razliko od slednje – pomeni navzočnost tvorca v besedilu in naslovnika vključuje, ga razumsko in čustveno aktivira (Korošec 1998, 17).

Frazemi lahko v poročevalstvu opravljajo tako vlogo avtomatizmov kot aktualizmov. Med slednjimi so precej pogosti pogovorni frazemi (Korošec 1998, 19), medtem ko so avtomatizmi v večini frazemi, ki se v poročevalstvu pojavljajo dovolj pogosto, da so se vsaj deloma razaktualizirali in postali ustaljeni vzorci, vseeno pa le niso popolnoma izgubili zaznamovanosti (Červ 2006, 61), npr. *stopiti pred kamere*. Na to kažeta tudi aktualizirana raba le-teh v umetnostnih besedilih (Korošec 1998, 16–17) in dejstvo, da so nekatera nevtralna poimenovanja skoraj v celoti nadomestili (Červ 2006, 61).

Publicistične frazeme Červova (2006, 65–66) imenuje metaforični publicizmi in jih skupaj z nekaterimi frazemi, ki zvrstno niso specifično poročevalski, prišteva med t. i. stalne poročevalske metafore. Ko gre za metaforične publicizme, so bili v petih analiziranih

¹⁵ Po Koširjevi (1988) novinarska vrsta interpretativne zvrsti, ki vključuje komentar, uvodnik, glosa in kolumno.

dnevnikih, kot ugotavlja, med najpogosteje rabljenimi *zelena/rdeča luč, odpreti/zapreti vrata, dvigovati prah, imeti v rokah, pritisniti na zavoro, (prejeti) udarec*, medtem ko so se med izvorno nepublicističnimi najpogosteje pojavljali frazemi, povezani z barvami¹⁶ in zveze *trd oreh, dati/dobiti košarico, pasti v vodo, obrodititi sadove, vzeti pod drobnogled* ter *zatiskati si oči* (Červ 2006, 66).

2.6.5 Aksiološke prvine in vrednotenjska funkcija frazemov

Osnovni funkciji, ki ju imajo mediji po teoriji novinarskega sporočanja (Košir 1988), sta posredovanje informacij o različnih relevantnih družbenih procesih in pojavih ter vzpostavljanje razmerja do teh informacij, tj. njihovo vrednotenje, s čimer vplivajo na oblikovanje javnega mnenja. Kot pravi Lutharjeva (1998, 150), se ta interpretacija dogaja na eni strani s konstrukcijo dogodkov v zgodbe in na drugi strani z izrabo »specifične medijske poetike v ožjem smislu«, torej jezikovnih sredstev.

Frazemi so »kot ekspresivna jezikovna sredstva – poleg ekspresivne leksike in kreativne metafore in metonimije – prva na voljo za upovedovanje tega razmerja« (Kržišnik 1995). Vrednotenje izražajo posredno s svojimi prvinami in/ali neposredno v obliki sodb¹⁷, v obeh primerih pa tvorec prepričuje naslovnika, naj sprejme bodisi njegovo osebno bodisi konvencionalizirano družbeno interpretacijo določene situacije ali pojava (Moon 1998, 244–245).

Po svojem nastanku frazemi izražajo kolektivno subjektiven odnos do pojavnosti, medtem ko je ta odnos pri ustvarjalni metafori/metonimiji in frazeoloških prenovitvah individualno subjektiven. To je pomembno z vidika ideološkega potenciala, saj frazemi lahko postanejo sredstvo za naturalizacijo diskurza, tj. ustvarjanje iluzije zdravorazumskosti in samoumevnosti. Delujejo lahko manipulativno, saj naj bi zabrisovali razliko med razpoznavnim in nerazpoznavnim avtorskim vrednotenjem, ki jo pri individualnosubjektivnem razmerju naslovnik sprti ozavešča, medtem ko se v prvem primeru na ravni kolektivne zavesti hitreje nehote, brez distance identificira z avtorjevo interpretacijo (Kržišnik 1995). To je manj problematično, ko govorimo o presojevalnih žanrih, ki jih občinstva v konvenciji z mediji sprejemajo z drugačnim nizom izhodiščnih pričakovanj kot

¹⁶ temelječi predvsem na nasprotju svetlo/temno, s pozitivno oz. negativno konotacijo.

¹⁷ frazemi s primarno ocenjevalno funkcijo

poročevalna, avtorsko vrednotenje upovedanega pa je del teh pričakovanj, zato se ga lažje ozaveš tudi, ko ima obliko kolektivne subjektivitete.

2.6.5.1 Predznak in stopnje konotacije

Po Krzeszowskem (v Moon 1998, 244) lahko vse jezikovne enote razvrstimo na aksiološki lestvici glede na stopnjo in predznak konotacije, ta faktor pa je ključen pri vzpostavitvi diskurzivne koherence, saj sta dobro/slabo na ravni trditve vsaj tako pomembni dimenziji kot resnično/neresnično. Kržišnikova (1994a, 95) za primer aksiološke lestvice daje verigo vrednotenja pri denotativnem pomenu 'umreti': *izdihniti dušo* → *iti s tega sveta* → *iti v krtovo deželo* → *iti po gobe* → *konec vzeti* → *stegniti pete*. Pri tem pa se je pomembno zavedati, da (kot leksikalne enote na splošno) frazem v določenem kontekstu lahko izraža tudi vrednotenje, ki je diametralno nasprotno temu, ki mu ga pripisujemo izven tega besedilnega konteksta, če je rabljen ironično.

Z ozirom na kriterije novičarske vrednosti¹⁸ naj bi se v novinarskih besedilih pogosteje pojavljali frazemi z negativno kot frazemi s pozitivno konotacijo, kar se je potrdilo zlasti v analizi slovenskih časopisnih besedil iz leta 1995, kjer je negativna konotacija prevladovala v vseh besedilih s politično tematiko (Kržišnik 1996a). Tukaj kot problematično vidim to, da je opravljenih premalo študij, ki bi pokazale, da v govorjenem oz. pisnem sporazumevanju, celo v besedišču samem, v osnovi ne prevladuje negativno zaznamovana metaforika.

Kot že rečeno, določanje konotativnega predznaka in konotativne moči sicer ni preprosto, objektivno ali dokončno, sta pa deloma lahko predvidljiva, saj npr. konotativna vrednost in socialnozvrstna določenost sestavine vplivata na sistemski predznak celote: višjo stopnjo negativnega vrednotenja pomenske vsebine lahko pripišemo frazemom z nižje pogovornimi sestavinami (Korošec 1998, 19–20), prav tako se ugotavlja, da so metaforični frazemi bolj verjetno vrednostno obarvani kot nemetaforični (Krzeszowski v Moon 1998, 244).

Konotativne prvine frazemov so morda kompleksne, a jih je pri rabi potrebno upoštevati. Čeprav so določeni sami po sebi vrednostno nevtralni, je velik del frazemov inherentno pozitivno oz. negativno zaznamovan. Mel'čuk (v Moon 1998, 246) podaja primer frazema *delati iz muhe slona*, kjer se sestavina 'muha' nikoli ne more nanašati na nekaj pozitivnega,

¹⁸ Dejavnike novičarske vrednosti, med njimi tudi kriterij negativnosti, sta opredelila Galtung in Ruge (1969).

npr. na osebni dosežek. Ker je dejanje pretiravanja ovrednoteno negativno, se torej mora nanašati na nekaj, kar ni inherentno dobro (Moon 1998, 246). Enako velja za frazeme *umiti si roke nad – kom/čim, držati štango – komu, Ponoči je vsaka krava črna*. ipd.

2.6.6 Mesta pojavljanja

Zaznamovana jezikovna sredstva so, zlasti v časopisnih besedilih, ki jih bralci pogosto berejo selektivno, najučinkovitejša, ko se pojavljajo na izpostavljenih mestih, tj. v naslovju, vodilu/sinopsisu, na začetku in koncu besedila (Kržišnik 1996a). V raziskavi *Frazeologija v slovenskem časopisju štiri leta po osamosvojitvi* (1996a) Kržišnikova ugotavlja, da se na teh mestih pojavlja 13,2 odstotka vseh frazemov v analiziranih besedilih, od tega 62 odstotkov v naslovju in na koncu besedila. Na koncu besedila se pojavljajo kar petkrat pogosteje kot na njegovem začetku, medtem ko se njihovo število v vodilu oz. sinopsisu¹⁹ približuje številu v naslovju (Kržišnik 1996a).

Značilnost frazemov je, da v naslovu ne signalizirajo konkretne vsebine in s to posebnostjo vzbujajo naslovnikovo radovednost, zveza med pomenom frazema in vsebino pa se lahko razkrije celo na samem koncu besedila; če se ta povezava ne vzpostavi, nastopi motnja, imenovana zastrti naslov (Korošec 1998, 129). Neprenovljenemu frazemu, kadar je uporabljen v naslovju, tako lahko pripišemo pozivno-pridobivalno funkcijo²⁰. Frazeološke prenovitve so v časopisnih naslovih, kot pravi Korošec (1998, 124), v primerjavi z ustvarjalnimi metaforami in metonimijami sicer nekoliko redkeje zastopane, po učinkovitosti pa zlasti metaforo daleč prekašajo. Njihovo naravno okolje so naslovi avtorskih, predvsem komentatorskih novinarskih besedil (Korošec 1998, 124–125).

¹⁹ V nasprotju s Korošcem (1998), Kržišnikova tukaj sinopsisa ne prišteva k naslovju.

²⁰ funkcije naslovov po Korošču (1998, 48–49)

2.6.7 Pogostost pojavljanja

»Čeprav imamo višjo pogostost frazeologemov lahko za znak bogatejšega in pomensko razplastenejšega jezika, njihova nizka pojavnost ne odraža izrazne revnosti; namesto frazeologemov pisec lahko izbere tvorbo lastnih metafor« (Kržišnik 1990, 400). Raba frazemov je v prvi vrsti omejena zaradi razmerja med pomenskimi sestavinami, ki se razlikuje od razmerja iste vrste pri nefrazeoloških poimenovanjih (Kržišnik 1990, 399), v poročevalstvu pa tudi zaradi že omenjenih specifičnih funkcij oz. lastnosti poročevalskih besedil. Besedilo je bogato s frazemi že, če v njem najdemo en frazem na 80–100 besed; besedilo z enim frazomom na deset in manj besed pa ne obstaja (Čermák v Kržišnik 1990, 400).

Če z makrovidika besedila preidemo na mikrovidik povedi, le-te načeloma naj ne bi bile sestavljene iz številnih verižno sledečih si frazemov, npr. *Moj drugi jaz je pustil na cedilu svojo boljšo polovico* v pomenu 'Moj zelo dobri prijatelj je (v nesreči) zapustil svojo ženo'. Razlog za to nepovezovanost ni le v rabi ali praktičnostilističnih napotkih o izogibanju prenasičenosti teksta z metaforami, ampak so raba in napotki posledica preobloženosti teh izrazov s konotativnimi prvinami (Kržišnik 1990, 400). V gradivu sicer najdemo nekaj primerov takšnega povezovanja, a največkrat le dveh frazemov: npr. *»/.../ na vsem lepem zraste iz tal džamija /.../«* (Makarovič 2004,106), kjer frazem *na vsem lepem* še poudari pomensko prvino '*nenadoma*' (*se pojaviti*) v pomenu frazema *zrasti iz tal*. Ta zveza se ponovi celo dvakrat, le da se drugič ne navezuje na džamijo kot celoto, ampak na minaret, ki jo v tem primeru metonimično reprezentira. Najdemo tudi več verižnih povezovanj pragmatičnih frazemov.

3 Analiza kolumn in interpretacija rezultatov

3.1 Vloga besedilnega korpusa pri določanju in analizi frazemov

Pri analizi sem si pomagala tudi z javno dostopnim referenčnim besedilnim korpusom FidaPLUS, ki obsega vzorčni delež besedil slovenskega jezika najrazličnejših zvrsti iz časopisnega in revialnega tiska ter knjižnih publikacij različnih založb, objavljenih med letoma 1990 in 2006. Njegov osnovni namen je omogočiti temeljit vpogled v jezik na najrazličnejših ravneh in področjih, zato je pomemben vir za uporabno in teoretično jezikoslovje. Z elektronskimi zbirkami besedil si pri proučevanju frazeologije lahko med drugim pomagamo pri določanju stalnih besednih zvez, izhodiščnih oblik frazemov, ločevanju različic in oblik rabe od frazeoloških prenovitev ter določanju konotacije, jezikovne zvrstnosti, povezovalnosti in običajnega besedilnega konteksta. Pri tem je nepogrešljiv, saj tudi v najsodobnejše kodifikacijske priročnike vsi frazemi niso vključeni, sam jezik pa je nenehno v razvoju. Če je delo s korpusom sprva bilo le ena od metodoloških opcij, je danes korpusno jezikoslovje pridobilo status samostojne jezikoslovne discipline.

3.1.2 Primer uporabe besedilnega korpusa v postopku prepoznavanja frazema

Konkordančnik ali programski vmesnik je programska oprema, potrebna za iskanje po korpusu in obdelavo rezultatov, na voljo pa daje naslednja iskalna orodja:

Tabela 3.1: Iskanje s konkordančnikom

Vrsta iskanja	Primer	Opis primera
enostavno iskanje besede	mize	Poišče vse pojavitve besede "mize".
iskanje z nadomestnimi znaki (? nadomesti eno črko, * nadomesti poljubno zaporedje črk)	miz* miz?	Poišče vse pojavitve besed, ki začnejo z nizom "r" poišče vse pojavitve štiričrkov besed, ki se začnejo z nizom "miz".
iskanje po kanalih (#1 lemma, #2 msd, #3 lemmas, #4 msds, #5 lemmass, #6 msdss)	#1miza #2pkomein	Poišče vse pojavitve besed z osnovno obliko "miza" poišče vse pojavitve pridevnikov (kakovostnih, nestopnjevanih ...)
iskanje po frazah	#1okrogel_#1miza ki_*_je	Poišče vse pojavitve, kjer sta zapored besedi z lemama "okrogel" in "miza" poišče vse pojavitve, kjer je med besedama "ki" in "je" še natanko ena beseda.
iskanje po bližini (// za privzeto bližino ali /o do /9 za število vmesnih besed)	#3stol//#3miza se/oje	Poišče vse pojavitve, kjer sta lemi "stol" in "miza" blizu skupaj poišče vse pojavitve, kjer med "se" in "je" ni vmesnih besed (se_je ali je_se).
notranji in	igras*	Poišče vse pojavitve niza "igra", kjer je le-ta samostalniček.
notranji ne	igra&~#2g*	Poišče vse pojavitve niza "igra", kjer le-ta ni glagol.
in	pes, mačka	Poišče vse pojavitve nizov "pes" in "mačka" v odstavkih, v katerih nastopata obe besedi.
ali	pes, mačka	Poišče vse pojavitve nizov "pes" in "mačka" v odstavkih, kjer je vsaj en od teh dveh nizov.
ne	pes ! mačka	Poišče vse pojavitve niza "pes" v odstavkih, kjer ni niza "mačka".

Vir: IJS 2012.

Pri delu s korpusom je pomembno, da v strukturi vsake večbesedne leksikalne enote najprej identificiramo razmeroma trdno besedno zvezo, t. i. frazno jedro (Gantar 2007, 173), a te najtrdnejše sopojavitve določenih besed, ki jih lahko določimo s statističnimi izračuni povezovalnosti, same po sebi izkazujejo le potencial frazeološkosti, ki jo nato preverjamo v konkretnih realizacijah, kot jih izkazuje konkordančni niz.

Recimo, da želimo preveriti, ali je zveza *zganjati celega hudiča* (Makarovič 2004, 87), ki je sicer v tej obliki ne najdemo ne v SSF ne v SSKJ, dovolj ustaljena, da jo lahko štejemo za različico frazema *zganjati cirkus*:

- A. V iskalno polje vtipkamo '#1cel_#1hudič' in dobimo naslednji niz besedilnih realizacij zveze ter podatke o publikacijah, v katerih se pojavljajo:

Slika 3.1

Izvor in odstavek	KONKORDANCA
PIL.PLUS... 0002369	, kako) obudi v življenje. Seveda je potem cel hudič . Namesto da bi Viktor svojega otroka<< objel
0026326... 0000166	stekla in človekove dlani. Pri sosednji mizi je nastal cel hudič , natakar je z rdečim vinom polil žensko po rokavu
COSMOPOLITAN 0000441	, da vas ljubi. Če boste iz tega delale celega hudiča (pripravile zabavo, oznanile zaroko, dale za mašo
NEDELJSKI... 0000958	pred volitvami, jih nenadoma razkrijejo in zalotijo in je cel hudič . Zadrnje leto je, če še ne veste,
DNEVNIK... 0000380	hitro primeri, da zbluziva v risbe in je potem cel hudič ..."
NEDELJSKI... 0001034	. Nato pa, čez eno leto, bi bil cel hudič . Danci so, ne pozabite, za organizacijo evrovizijske
0027577... 0000848	, da je bilo pri meni dekle, bi bil cel hudič . Tete pa tudi nisem mogel prositi, naj staršem
0027755... 0000245	kot sobarica. Njegov sin ji je napravil otroka. Cel hudič je bil... Mladi gizdalini so pritekli in
DELO... 0001497	pečat in vključiti gretje. Pisali smo pisma in zganjali celega hudiča . Tudi tisk nam je stal ob strani.<<
DNEVNIK... 0001205	, se vas bo polastil zloben demon in potem bo cel hudič . Tako se je nedavno zgodilo znanstveniku Lionel, ki
GORENJ.GLAS. 0001561	kjerkoli za kakšen mišji repek narobe, že ti malajo celega hudiča ! O proceduralnih zadevah, ki si jih je v
NEDELJSKI... 0000904	Takrat je bil cel hudič ! Novinarjem so se branci pritožili, da nekateri gojufajo
DNEVNIK... 0000404	sodišču zdravi že vsak podobnik in potem ko Cerkev zganja celega hudiča , ker se nekdo dotakne njenih svetinj (ko pljuva

Vir: IJS 2012.

- B. Ko konkordančnik obdela niz, v glavi kliknemo na skrajno desno ikono in določimo besedilni okvir '-1 beseda', saj nas zanima, katera beseda se najpogosteje pojavi na mestu pred zvezo. Dobimo izračun in rezultate nato razvrstimo po eni izmed vzajemnih statističnih vrednosti, običajno je to LL, ki kažejo naključnost oz. verjetnost povezovanja dveh določenih besed tako, da na lestvici relevantnosti razmeroma visoko razvrščajo vse potencialne tvorce stalnih besednih zvez, ki se zgolj ali večinoma pojavljajo le drug ob drugem:

Slika 3.2

ŠT.	KOLOKATOR	POJAVITVE	ABS. POJAV.	VREDNOST MI	VREDNOST MI3	VREDNOST LL
1	zagnati	10	8521	13.068410	19.712266	161.157234
2	zganjati	8	2249	14.668221	20.668221	146.647972
3	narediti	6	257924	7.411665	12.581590	49.718837
4	biti	29	45312529	2.227863	11.943825	43.947280
5	nastati	4	107376	8.090977	12.090977	36.895096
6	izbruhniti	2	11269	10.343217	12.343217	24.680212
7	potem	3	428601	5.678976	8.848901	17.735291
8	malati	1	3009	11.248221	11.248221	13.593835
9	zakuhati	1	3203	11.158081	11.158081	13.468948
10	speti	1	15848	8.851276	8.851276	10.274742

Vir: IJS 2012.

C. Glagola zagnati in zganjati sta z občutno višjimi vrednostmi LL, MI in MI3 uvrščena najvišje, torej se v primerjavi z drugimi besedami najpogosteje pojavljata v tej povezavi. Dovolj pogosto, da lahko rečemo, da gre za stalni zvezi, še vedno pa je potrebno določiti, ali sta tudi idiomatični, kar v tem primeru lahko potrdimo.

3.2 Frazemi iz gradiva po sklopih

V zbirki najdemo skupaj kar več kot 300 frazemov²¹, zato so posebej naštetih le nekateri frazemi, ki sem jih razvrstila v določene kategorije, nekatere tudi v več le-teh. Kot bomo videli, so med drugim zelo pogosti frazemi, ki se sestavinsko/etimološko navezujejo na telo in telesne funkcije. Vsi so zapisani v svojih izhodiščnih oblikah.

²¹ Sem so sicer všteti vsi frazemi razen pragmatičnih zvez in pogojno vključenih sklopov, ki so obravnavani ločeno, pa tudi vse ponovitve, tako prenovljenih kot neprenovljenih. V izhodiščni obliki se največkrat ponovita frazema *na (vsem) lepem* (6X) in *en dva tri* (5X).

3.2.1 Telo

A. GLAVA:

- *zabiti/vbiti/vbijati/vtepsti v glavo/butico (4X)*
- *pasti v glavo (2X)*
- *kri butne v glavo*
- *imeti česa čez glavo*
- *nekaj se komu premakne v butici*
- *srati komu na glavo*

B. USTA:

- *imeti polna usta besed*
- *beseda zamre na ustih*
- *kar topiti se v ustih*
- *roditi se s srebrno žlico v ustih*

C. NOS:

- *pred nosom*
- *pomoliti nos iz/od kod*
- *iti v nos (2X)*

D. JEZIK:

- *dolg jezik*
- *stegniti jezik*
- *biti brez dlake na jeziku*
- *beseda gre težko z jezika*

E. OČI

- *hoditi po svetu z odprtimi očmi (7X)*
- *zatiskati si oči*
- *na očeh vseh/vsakomur (2X)*
- *na štiri oči*
- *oko se orosi komu (6X)*
- *izjokati si oči od žalosti*
- *videti na lastne oči*

F. UHO

- *imeti kosmata ušesa (2X)*
- *iti pri enem ušesu noter in pri drugem ven*
- *priti na ušesa*
- *V uh me piši!*

G. SRCE

- *od srca*
- *srce se (o)taja (2X)*
- *imeti kamen namesto srca*
- *biti mehkega/trdega srca (2X)*
- *imeti žlahtno srce*
- *imeti odprto srce (za)*
- *brenkati na srčne strune*

H. ROKA

- *vladati z železno roko*
- *stegniti roko po čem*
- *dvigniti roko nad koga*
- *čemu se pozna ženska roka*

- *z roko v roki*

I. KOŽA

- *biti pisan na kožo*
- *občutiti na lastni koži*
- *skočiti iz kože (2X)*

J. DRUGO

- *imeti kaj v malem prstu*
- *(biti) za lase privlečen*
- *na vse grlo (2X)*
- *za hrbtom komu/koga*
- *želodec se obrača komu (2X)*
- *(biti) na kolenih*
- *trkati se na prsi*
- *svinčene veke*
- *oprati možgane komu (2X)*
- *dati eno po riti komu*
- *iti na živce*
- *prelivati kri*
- *škrtati z zobmi*
- *spraviti koga/kaj spod nog*
- *zabrusiti v obraz*

3.2.2 Skatološki frazemi

Skatološki frazemi se navezujejo na telesne funkcije izločanja in so, kot že rečeno, priljubljeno satirično jezikovno sredstvo. Zvrstno so nižje pogovorni, pogosto označeni s čustvenim kvalifikatorjem 'vulgarno' ali 'nizko':

- *mehek kot drek*
- *koga scat peljati*
- *muzika, kot da bi koza na pleh scala*
- *ne narediti nič drugega kot delati iz kruha drek*
- *(za) kaj komu dol viseti*
- *bruhati ogenj in žveplo na koga*
- *zlivati žolč na koga/nad kom*
- *srati komu na glavo*

3.2.3 Tujejezični frazemi

Posebnost kolumn Makarovičeve je tudi vključevanje tujejezičnih, tj. latinskih citatnih, angleških in nemških frazemov. Tudi tukaj je raba raznolika: medtem ko sta že poslovenjen slengizem *biti in* in *Exstra Ecclesiam* rabljena ironično, je prevladujoča funkcija frazemov *small talk* in *vanity fair* poimenovalna. Pogojno bi lahko sem vključili tudi sklop *Weltschmerz*.

- *Exstra Ecclesiam, nulla salus. (2X)*
- *Ashes to ashes, dust to dust.*
- *memento mori*
- *small talk (3X)*
- *vanity fair*
- *biti in (2X)*
- *Weltschmerz*

3.2.4 Pregovorni frazemi

V kolumnah najdemo devet pregovornih frazemov, vsi so prenovljeni in se načeloma ne ponavljajo. Dva se pojavita v naslovu, eden pa v zaključku kolumne:

- *Dobra jed se sama ponuja.*
- *Zarečenega kruha se največ poje.*
- *Življenje je solzna dolina.*
- *Nasilje rodi nasilje.*
- *Denar ne smrdi.*
- *Po dežju posije sonce.*
- *Božji mlini meljejo počasi, a gotovo.*
- *Prah si in v prah se povrneš.*
- *Sosedova trava je vedno bolj zelena.*

3.2.5 Živalski frazemi

- *brusiti kremplje*
- *pokazati svoje kremplje (3X)*
- *razbiti gobec komu*
- *držati kljun*
- *imeti poln kljun besed*
- *goveja muzika*
- *muzika, kot da bi koza na pleh scala*
- *Še krave se bodo smejale. (2X)*
- *iti s kurami spat*
- *pravdati se za oslovo senco (2X)*
- *vse, kar leze in kar gre*
- *mišji repki*
- *levji delež*
- *kravja kupčija*

3.2.6 Literarni frazemi

Poleg angleškega frazema *vanity fair* (Wiliam Thackeray: *Semenj ničevosti*) in *pravdati se za oslovo senco* (Ezopove basni: *Osel in njegova senca*) med literarnimi najdemo še izvorno slovenska frazema *gluha loza* (Janez Trdina: *Bajke in povesti o Gorjancih*) in *dolina šentflorjanska* (Ivan Cankar: *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*).

Zaradi ne dovolj jasno določljive ustaljenosti oz. idiomatičnosti sta bila izločena vzorca *solza, pod katero bi se kamen razklal (na dvoje, na troje)* (slovenska ljudska pesem *Vsi so venci vejli*) in *Wie glücklich bin ich und wie unglücklich!* (Lev Tolstoj: *Vojna in mir*). Frazemi iz Biblije in drugih religioznih tekstov/doktrin tukaj niso upoštevani.

3.2.7 Publicistični frazemi

Relativno nizka pojavnost metaforičnih publicizmov glede na žanr ni presenetljiva. Poslednja naštetata sta razaktualizirano rabljena le v osmrtnicah in nekrologih:

- *stopiti pred kamere*
- *kamera ujame koga*
- *biti pred vrati*
- *biti pri (samem) vrhu česa*
- *manevrski prostor*
- *biti pisan na kožo komu*
- *tiho zapustiti koga*
- *smrt ugrabi/iztrga koga iz naše srede*

3.2.8 Enobesedni frazemi

Medtem ko je sklopov, ki bi jih pogojno lahko uvrstili med frazeme, v gradivu veliko, je pravi, tj. ustaljen in kodificiran, enobesedni frazem le eden – *koruznica*, v pomenu ženske, ki s kom živi *na koruzi*. Med enobesedne frazeme sicer prištevam še dve prenovitvi: *domek* in avtoričino skovanko *krempljni*. Pri prvi gre za izpust sestavine *tihi* oz. *poslednji*, druga pa je razstavljena prenovitev že omenjenega *pokazati svoje kremplje*.

3.2.9 Pragmatični frazemi

V analizo so vključene le tiste pragmatične zveze, katerih funkcija ni izključno organizacijska in so po mojem mnenju hkrati dovolj idiomatični oz. ekspresivni. Statistično jih je v tem primeru smiselno obravnavati ločeno, in sicer zato, ker v odnosu do drugih frazemov izkazujejo drugačne lastnosti in opravljajo zelo specifično vlogo. V besedilu imajo poleg vrednotenjske izrazito funkcijo komične simulacije (parodije) spontanega vsakdanjega ljudskega govora, pa tudi vzpostavljanja stika z bralcem preko neposrednega nagovora in praktičnostilistično funkcijo razbijanja povedi. Med njimi prevladujejo »pravi« stavčni frazemi, ki so zaradi omenjene vloge v veliki večini pogovorni in neprenovljeni.

3.3 Satirična sredstva

Tukaj so naštet primeri satiričnih sredstev, ki se jih Makarovičeva najpogosteje poslužuje. Le redko so to primeri »čistega«, idealnega tipa, saj se tehnike medsebojno prepletajo, zlasti ironija pa je praktično vseprisotna. Je prominentno sredstvo njene satire, izredno pogosta pa sta tudi lažna epika in parodija spontanega dialoga. Za ponazoritev tehnik sem izbrala tiste primere, ki vsebujejo tudi frazeologijo:

- **Verbalna ironija** je preprosta inverzija pomena: »*In zdaj smo tam, in res se nisem nikoli nikoli nikoli poročila in bridko jokam noč in dan in vse meni podobne in podobni najbrž tudi.*« (Makarovič 2004, 29).
- **Situacijska ironija** izhaja iz neskladja med pričakovanim in dejanskim v konkretni situaciji: »*/.../ res me je doletelo, ko sem se po kolenih plazila po preprogi in krtačila iz nje mačje dlake. Na kolenih, /.../ skrušena sama vase in v svoje komplekse sem šepetala svoji navadni, prostaško sivi mački Mju: Glej, zdaj se na veliko poraja slovenska aristokracija, jaz pa tule na preprogi s krtačo v roki /.../*« (Makarovič 2004, 22).
- **Lažna hvala** je oblika verbalne ironije, označuje pa besede hvale, ki implicirajo nasprotno: »*Glej, povsod se pozna skrbna ženska roka, roka žene, matere, redovnice – i, saj drugih v dolini pak ni, dolina je za vselej očiščena neporočenih hotnic in koruznic, katere so si domišljale, da bodejo moškimi enakopravne ali celo enakovredne.*« (Makarovič 2004, 106).
- **Lažna epika, heroika** je raba vznesenega/privzdignjenega stila, značilnega za ep ali epsko zgodbo, za opis nečesa banalnega. Takšna raba jezika je, kot že rečeno, pri Makarovičevi eno najpogostejših sredstev posredovanja ironije: »*Orosi se, oj, popotniku oko, kadar uzre s toliko lepote obdarjeno, z božjim soncem obsijano prelestno dolino našo šentflorjansko.*« (Makarovič 2004, 106).
- **Batos oz. deflacija** je nenaden stilni prehod iz vznesenega na banalno, vendar je manj izrazit kot pri lažni epiki, kot vidimo na sledečem primeru križanja frazemov s pozitivno (*biti mehkega srca*) in negativno sistemsko konotacijo (*biti mehek kot drek*): »*/.../ ker slovenclj je mehkega srca kot kruhov drek /.../*« (Makarovič 2004, 31).
- **Zmerljiv jezik**, nizka jezikovna sredstva: »*Teško razumejo, kako je mogoče, da njihove umetniške stvaritve presoajajo naduti, neuki kreteni, ki so se prislinili do*

visokih funkcij v kulturniškem svetu, ljudje, ki niso v svojem življenju ustvarili ničesar drugega, kakor da so iz kruha delali drek.» (Makarovič 2004, 118).

- **Sarkazem** je ostra, zajedljiva, zaničevalna opazka oz. zelo negativen odnos do nekoga/nečesa, pogosto posredovan skozi verbalno ironijo, ne pa nujno (gl. zmerljiv jezik). Nekateri avtorji potegnejo ločnico med sarkazmom in **cinizmom** tako, da slednjega opredelijo kot negativen odnos do splošno veljavnih norm in vrednot, medtem ko jim sarkazem pomeni zaničljivost do konkretnega posameznika ali kolektiva: *»Čeravno bi sloveneljskega ljudstva ne združevale neštete žlahtne lastnosti, kakor so šuftarija, zatelebanost v govejo muziko, vrtanje po svojih in tujih nosovih in prepričanje, da lahko v bornem garteljcu raste tisoč cvetov, od katerih je vsak lahko umetnik, da je le iz Potočke Zijalke rilec pomolil, bi jih združevala zagotovo ljubezen do narave naše prelestne.*» (Makarovič 2004, 30).
- **Parodija** je komično imitiranje nekega resnega dela/govora, v tem primeru rimskokatoliške krilatice *Extra Ecclesiam nulla salus*²²: *»Kdo za hudiča, gospod župnik, vas je pa vprašal za vaše mnenje? Boste pa še vi slišali mojega: »In Ecclesia nulla salus.«*» (Makarovič 2004, 97).
- **Travestija** nekaj zreducira na najnižjo možno raven. Makarovičeva to doseže tudi s pomočjo pragmatičnih frazemov (*Veste kaj!*), s katerimi pogosto parodira spontani ljudski dialog: *»Ali bo kmalu odprta psihiatrična ambulanta za muce z depresijo? Oh, doktor, naša Patty Blue cele ure tako otožno strmi skozi okno, kaj pravite, gliste? No, veste kaj! Tega nam naša Patty Blue nikoli ne bi naredila!«* (Makarovič 2004, 24).
- **Farsa** vzbuja smeh skozi pretirano, ne najbolj verjetno situacijo ali stereotipne like: *»Vstal je, zares je vstal, je zazvenelo angelsko petje v kosmata sloveneljska ušesa, in še je dodal angel, dela prost dan je, gremo jest in pit. /.../ Ach, Judit, wie glücklich bin ich, und wie unglücklich! je potožila marsikatera gospa Zaplotnica /.../ Vse to je za lase privlečeno, pesniki so itak vsi malo »šk«, dajte ji sestercij, pa naj gre!«* (Makarovič 2004, 18–21).
- **Besedna igra** navadno označuje izrabo dvojne denotacije posamezne besede, lahko pa apliciramo to načelo tudi na večbesedne leksikalne enote: *» /.../ njenemu smislu za šalo, po katerem je bila znana v najinih skupnih šolskih klopeh, je očitno že zdavnaj pregorela varovalka, njen zakonski gimpelj ji jih pa že zdavnaj ne zamenjuje več, varovalk namreč.*» (Makarovič 2004, 27).

²² »Zunaj Cerkve ni odrešenja.«, iz dopisa izstopniku iz Rimskokatoliške cerkve

3.4 Frazeološke prenovitve

V gradivu je tako ali drugače prenovljenih nekaj več kot 100 frazemov. Analiza tako ni potrdila teze o prevladovanju prenovitev, kljub temu pa jih je med njimi dobra tretjina. Verjetno je tako tudi zaradi obširne rabe ustvarjalne metafore, določeni frazemi pa se kažejo kot značilnost osebne stilne manire avtorice, saj so vedno neprenovljeni in načeloma nadomeščajo nevtralna poimenovanja, npr. *na vsem lepem* in *en dva tri*.

Med enostopenjskimi prenovitvami občutno prevladujejo sestavinske, od nekaj manj kot tridesetih pa je največ sestavinskih zamenjav. Na drugi strani najdemo najmanj povezovalnostnih prenovitev. Križanj je 8, medtem ko se sobesedilne in skladijske pojavljajo v skoraj enakem številu – 15 oz. 16. Sestavljenih in razstavljenih prenovitev je skupaj čez 40.

Po Koroščevi tipologiji med obnovitve klišejev lahko uvrstimo štiri naslove²³: *Extra Ecclesiam* (*Extra Ecclesiam nulla salus.*; sestavinska prenovitev: izpust), *Dobrota rodi nove dobrote* (*Nasilje rodi nasilje.*; sestavinska zamenjava + skladijska prenovitev II), *Zaprte oči* (*hoditi po svetu z odprtimi očmi*; razstavljen prenovitev) in *Dust to dust, ashes to ashes* (*Ashes to ashes, dust to dust*; skladijska prenovitev I). Primera ponovitve klišeja v gradivu ni.

Težave pri uvrščanju se pojavijo pri tujejezičnih frazemih, ki notranje ali povezovalnostno niso prenovljeni, vendar pa so vključeni v slovensko besedilo, kar jih samo po sebi dela še posebej opazne in ekspresivne, vendar sem se odločila, da jih med prenovitve ne prištevam.

²³ Naslov zbirke tukaj ni upoštevan, saj ne gre za naslov poročevalskega besedila.

3.5 Vrednotenjska konotacija

Kot že rečeno, ni vedno lahko določevati ne systemske ne sobesedilno pridobljene vrednotenjske konotacije frazemov, vendar pa nam je v tem oziru delo precej olajšala predvsem avtoričina neposrednost, ki ironijo dela jasno razvidno, kar med drugim doseže tudi s pretiravanjem ali omiljevanjem ad absurdum. Kljub temu da je ta del analize neogibno najbolj subjektivno obarvan, pa je prevladovanje jasno določljivega negativnega vrednotenja, kot smo pričakovali na začetku, dovolj očitno, da po mojem mnenju odklone zaradi subjektivne interpretacije lahko zanemarimo. Teza o prevladovanju negativne zaznamovanosti je bila torej odločno potrjena:

V gradivu sem našla 108 po mojem mnenju vrednotenjsko nevtralnih frazemov. 147-tim frazemom sem pripisala negativno zaznamovanost, od tega je 24 rabljenih ironično. Na drugi strani sem s pozitivnim vrednotenjskim predznakom označila 50 frazemov, med njimi pa ironična raba močno prevladuje, takšnih je namreč kar 42: *»Kje neki bi hotela kaj neprijaznega reči o tej mili deželici, kaj šele o njenih zlatih ljudeh! O ljudeh s tako žlahtnimi srci, o!«* (Makarovič 2004, 50). Ne glede na to, ali je frazem systemsko negativno ali pozitivno zaznamovan, jih tako največkrat najdemo v vlogi negativnega vrednotenja 'slovencljstva'²⁴.

3.6 Pogostost in mesto v besedilu

V skoraj vseh sedemindvajsetih obravnavanih kolumnah pogostost frazemov dosega visoko stopnjo, niha pa od enega frazema na cca 150 besed do enega frazema na cca 50 besed. Velika večina se jih pojavlja v jedru besedila, kadar pa jih najdemo v besedilnem nastopu in/ali na koncu posamezne kolumne, so pogosto usmerjevalci in organizatorji celotnega besedila, kot bomo videli v zadnji točki, ter sredstvo t. i. krožnega zaključka, ko avtorica kolumno zaključi z uvodno mislijo ali navezavo na naslov in bralca tako miselno popelje nazaj na izhodišče, s čimer dosega koherentnost in kohezivnost, hkrati pa je s tem poudarjeno osnovno vodilo besedila. Posledično je tak zaključek za bralca tudi psihološko zadovoljiv.

²⁴ Kot seveda tudi druga jezikovna sredstva, nenazadnje satira Makarovičeve temelji na tem.

3.7 Jezikovnozvrstna določenost

Frazemov, ki so v slovarjih jasno zvrstno ali čustveno določeni, je v gradivu približno tretjina, ostali pa so označeni le s stilno-plastnim kvalifikatorjem ekspresivno. Kot vidimo, je zvrstna določenost tudi tu redkejša; največ je pogovornih (38), sledijo knjižni (15), nižje pogovorni (14), nizki/vulgarni/slabšalni (12), publicistični (8), starinski (4), slengovski (3) in žargonski (2) frazemi.

Tako lahko potrdim tezo o prevladovanju (nižje) pogovornih in relativni redkosti publicističnih frazemov, če seveda upoštevamo, da so vsi frazemi inherentno ekspresivni in tistih, ki so označeni le s tem kvalifikatorjem, ne uvrščamo med zvrstno ali čustveno posebej določene.

3.8 Skladenjska zgradba

Glede na skladenjsko zgradbo je v gradivu največ nestavčnih frazemov, med katerimi močno prevladujejo glagolski, najmanj pa je pridevniških. Med stavčnimi je največ nepravih glagolskih in precej manj pregovornih. Za razliko od ostalih imajo pragmatični frazemi v veliki večini (pa)stavčno zgradbo. Primerov celovitih pretvorb je bilo dovolj za njihovo ponazoritev v teoretskem delu.

3.9 Frazemi na makroravni

Določeni metaforični frazemi se statistično pojavljajo pogosteje zato, ker so v posameznih kolumnah rabljeni razširjeno in tvorijo ogrodje besedila. So njegov osrednji motiv, kar je, kot rečeno, značilno za rabo metafor v presojevalnih poročevalskih besedilih.

Tipičen primer takšne rabe je kolumna *Zaprte oči* (Makarovič 2004, 46–49), katere naslov je razstavljena prenovitev izhodiščnega frazema *hoditi po svetu z odprtimi očmi*. Besedilo je strukturirano iz kratkih odstavkov, ta frazeološka metafora pa se pojavi približno enkrat na odstavek in je rdeča nit besedila.

»V čudna tla so me zasejali. Med ljudi z zaprtimi očmi. /.../ pa smo vendarle z odprtimi očmi strmeli v sliko smrti. /.../ Zapri oči in misli na kaj drugega, glavno, da je življenje preprosto in veselo. /.../ Zazdelo se mi je ondan, da sem obdana z ljudmi, ki imajo na zaprtih vekah narisane široko odprte oči. /.../ oči morajo gledati, oči morajo videti, oči morajo dojeti, oči morajo sprožiti misel, odnos, mnenje in na koncu stališče. Oči morajo gledati navzven in potem navznoter. Oči si morajo upati gledati, morajo si upati prepoznati, iz kakšne snovi smo. /.../ Zapri oči in misli na kaj drugega. Ne, nočem zapreti oči in nočem misliti na kaj drugega. Tiščim lice ob mrzlo, hrapavo skalo, praskam po njej in vse, kar imam, je tista trmoglava misel, da se razburjati moram, da se z razburjanjem začnejo stvari premikati. Z mojim, s tvojim razburjenjem, z razburjenjem, ki vsake toliko plane kot divji vodni izvir iz zatohlega močvirja, se vrtinči, buta ob podrta debla, se peni, razsaja in nazadnje najde strugo in smer. /.../«

Šele v samem zaključku kolumne je izhodiščni frazem tudi nevtraliziran:

»Nekaj mi pravi, ne pravi, ampak tuli in kriči, da moram vedeti in se zavedati sveta – in če že ne sveta, pa vsaj te podganje dežele, kjer je življenje »preprosto in veselo.«

4 Sklep

V diplomskem delu sem želela določiti značilnosti avtorskega stila Svetlane Makarovič, predvsem z vidika njene rabe frazeologije, ter pri tem potrditi oz. ovreči tri teze:

- 1) prevladovanje avtorskih modifikacij frazemov nad njihovo izhodiščno rabo in obliko,
- 2) prevladovanje frazemov z nižjim socialnozvrstnim statusom oz. manjšinjska raba ozko publicističnih zvez,
- 3) prevladovanje frazemov z negativno vrednotenjsko konotacijo.

Teze so bile utemeljene na prepoznanih objektivnih in subjektivnih stilotvornih dejavnikih, ki učinkujejo vzajemno:

Kolumna kot novinarski žanr temelji na avtorskem vrednotenju predmetnosti in pojavnosti ter pri tem dopušča več maneverskega prostora kot drugi presojevalni žanri, saj je izbira predmeta komentarja bolj osebna, karizmi avtorja pa se pripisuje večjo težo. Kolumna zato spada med žanre, ki polno izrabljajo potencial stilno zaznamovanih sredstev in beletrističnih tehnik, hkrati pa je raba publicističnih frazemov v njih omejena. Med frazeološkimi aktualizmi naj bi prevladovali pogovorni frazemi. Temeljna značilnost izbrane satirične tehnike je negativno vrednotenje določenih vidikov človeka in družbenega okolja s širšim ciljem spodbujanja pozitivnih sprememb.

Avtorica je visoko jezikovno in umetniško kompetentna, močnega značaja, ima trdno izoblikovana stališča in nepopustljiv odnos do vsega, kar pojmuje kot neumno, ignorantsko ali nepotrebno. Javno je tudi izjavila, da jo je izkušnja življenja v Jurkloštru »ozdravila vse sentimentalnosti do t. i. preprostih ljudi« (Matos 2005). Da je za posredovanje svojih stališč in prepričanj izbrala ravno satirično tehniko, torej ni presenetljivo. V kolumnah se sicer prepletata oba klasična tipa satire, vseeno pa prevladuje odkrito prezirljivi juvenalski princip, ki ga posreduje tako neposredno kot preko likov, resničnih oseb in situacij, ki jih opisuje. Tako konvencionalna frazeološka kot ustvarjalna avtorska metafora sta vseprisotni sredstvi argumentacije, humorja in vrednotenja, stalnice njene satire pa so tudi ironija, sarkazem in lažna epika. Ko piše o temah, ki so zanjo še posebno velikega pomena, npr. blokiranju gradnje

materinskega doma, mučenju živali ali odnosu državnih in umetniških institucij do slovenskih ustvarjalcev, je na humorju manj poudarka in pogosteje prevlada resnejši ter pesimističen ton.

Potrdila sem tezo o prevladovanju negativne vrednotenjske konotacije frazemov, pri čemer sem bila pozorna na razmerje med sistemsko in sobesedilno pridobljeno konotacijo ter upoštevala dejavnik subjektivne interpretacije. Prav tako sem potrdila tezo o prevladovanju nižje socialne zvrstnosti in manjši pojavnosti ozko publicističnih zvez oz. avtomatizmov, vsaj med frazemi, ki jih zvrstno lahko jasno določimo. Ker ekspresivnost po Kržišnikovi obravnavam kot temeljno lastnost frazeologije, frazemov, ki so v slovarjih označeni le s kvalifikatorjem 'ekspresivno', ne prištevam med posebej opredeljene.

Na drugi strani sem ovrгла tezo o prevladovanju avtorske subjektivnosti v obliki frazeoloških prenovitev, v kolumnah je namreč prenovljen 'le' približno vsak tretji frazem. Ne glede na to, da so te prenovitve večinoma kompleksne, tj. večstopenjske, je frazemov v svojih izhodiščnih oblikah vseeno dvakrat več. To si razlagam kot posledico široke rabe ustvarjalne metafore kot vzporednega aktualizacijskega sredstva. Poleg tega imamo lahko rabo določenih neprenovljenih frazemov, npr. *en dva tri* ali *na vsem lepem*, za osebni stilni manierizem avtorice, saj bolj ali manj nadomestijo nefrazeološke sopomenke.

Kolumne Svetlane Makarovič so bralcu v zadovoljstvo deloma zaradi same provokativnosti, ki ga (če ni ravno nesrečna tarča njenega pravičniškega srda) ne le zabava, ampak naravnost izziva v refleksijo samega sebe in svojega okolja, k čemur stremi vsaka satira. Predvsem pa je tako zaradi slikovitosti, ki jo Makarovičeva ustvarja z lahkoto in pri tem posega po vseh razpoložljivih sredstvih. Frazeme postavlja ob bok ustvarjalni metafori in zdi se, da nenehno hodi po robu, vseeno pa ne prestopi meje prenasičenosti. Ravno raznolika in izdatna raba podob je tisto, s čimer avtorica ostro konico vsebine mojstrsko oplemeniti.

Bistvo tega, kar nam pokaže analiza zbirke *S krempljem podčrtano*, je hkrati tudi odgovor na to, zakaj izdaje časopisnih kolumn v zbirki v tem primeru ne moremo imeti za odraz gole nečimrnosti – ne podležejo namreč pregovorni ničvrednosti včerajšnjega časopisa. Zanje je značilna neposrednost komunikacije, ki ostaja dostopna nekemu namišljenemu povprečnemu bralcu, ne da bi pri tem postala površinska in vsakdanja, s tem pa neko besedilo pridobi tudi umetniško, ne le praktične poročevalske vrednosti.

5 Literatura

- Burger, Harald. 1998. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt.
- Černetič, Marinka. 2002. *Značilnosti in vloga frazemov v slovenskih tiskanih reklamah*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.
- Červ, Gaja. 2006. *Metafora v poročevalskih besedilih: Analiza strukture, rabe in funkcije: diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.
- Dular, Janez. 1974. *Publicistični jezik v prepletu jezikovnih zvrsti in slogovnih različic: magistrska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- *FidaPlus: korpus slovenskega jezika*. Dostopno prek: <http://www.fidaplus.net> (9. julij 2012).
- Fleischer, Wolfgang. 1997. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer.
- Gantar, Polona. 2007. *Stalne besedne zveze v slovenščini: Korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jakop, Nataša. 2005. *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Johnson, Mark in George Lakoff. 1981. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Juvan, Marko. 2003. Stil in identiteta. *Jezik in slovstvo* 48 (5): 3–18.
- Kalin Golob, Monika. 2000. *Obča stilistika*. Predavanja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Ljubljana: interno gradivo.
- --- 2003. *H koreninam slovenskega poročevalnega stila*. Ljubljana: Jutro.
- Keber, Janez. 2003. *Frazeološki slovar slovenskega jezika: Poskusni zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- --- 2011. *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kocijančič, Ines. 2002. *Stil Crnkovičevih kolumn Principi*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.
- Korošec, Tomo. 1998. *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Košir, Manca. 1988. *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Kržišnik, Erika. 1990. Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih besedilih. *Slavistična revija* 38 (4): 400–419.
- 1994a. Frazeologija kot izražanje v »podobah«. V *Pouk slovenščine malo drugače*, ur. Alenka Kozinc, 91–103. Trzin: Založba Different.
- 1994b. *Slovenski glagolski frazemi: ob primeru frazemov govorjenja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- 1995. Frazeologija v slovenskem časopisju v dveh prelomnih obdobjih. *Języki slowiańskie 1945–1995*: 217–226. Uniwersytet Opolski: Instytut filologii polskiej.
- 1996a. *Frazeologija v slovenskem časopisju štiri leta po osamosvojitvi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- 1996b. Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44 (2): 133–154.
- in Smolić Marija. 1999. *Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- 2001. Funkcija ekspresivnih jezikovnih sredstev v medijih. V *Prvo slovensko – hrvaško slavistično srečanje*, ur. Vesna Požgaj Hadži, 29 – 32. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- 2004. Določanje jezikovno- in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na slovenskem: členitev jezikovne resničnosti: mednarodni znanstveni simpozij*, ur. Erika Kržišnik, 103–120. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Luthar, Breda. 1998. *Poetika in politika tabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Makarovič, Svetlana. 2004. *S krempljem podčrtano*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Matos, Urša. 2005. *Mladina* (3). Dostopno prek: http://www.mladina.si/91517/_svetlana-makarovic/ (9. julij 2012).
- Moon, Rosamund. 1998. *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Nežmah, Bernard. 2005. Svetlana Makarovič: S krempljem podčrtano. *Mladina* (2). Dostopno prek: http://www.mladina.si/100614/kul-knjige-bernard_nezmah/ _

?utm_source=tednik%2F200502%2Fclanek%2Fkul%2Dknjige%2D%2Dbarnard =
%5Fnezmah%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink (9. julij 2012).

- Novak Popov, Irena. 2006. Ustvarjalnost kontroverzne umetnice Svetlane Makarovič. *Slavistična revija* 54 (4): 711–726.
- Omazić, Marija. 2008. Processing of idioms and idiom modifications: A view from cognitive linguistics. V *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*, ur. Sylviane Granger in Fanny Meunier, 67–78. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- CSS 2012. *Satire: Its styles, types and devices*. Dostopno prek: <http://www.cssforum.com.pk/css-optional-subjects/group-i/english-literature/34302-satire-its-styles-types-devices.html> (9. julij 2012).
- *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1994). Ljubljana: SAZU.
- Toporišič, Jože. 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19 (8): 273–279.
- Vidovič Muha, Ada. 2000. *Slovensko leksikalno pomenoslovje – Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Wikipedia 2012a. *Conceptual metaphor*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Conceptual_metaphor (9. julij 2012).
- 2012b. *Satire*. Dostopno prek: <http://en.wikipedia.org/wiki/Satire> (9. julij 2012).

Priloga A: Seznam kolumn v zbirki *S krempljem podčrtano*

- Novembrce, *Naši Razgledi*, 6. 11. 1992
- Rdeča nitka s sedmimi vozli, *Naši razgledi*, 22. 1. 1993
- In spet so pospali, *Razgledi*, 16. 4. 1993
- Patty Blue, *Razgledi*, 16. 4. 1993
- Mudi se mi, snemam! *Razgledi*, 11. 6. 1993
- Hajli, haljlo, *Razgledi*, 16. 7. 1993
- Jaja, tak je to, *Razgledi*, 3. 9. 1993
- Ustvarjalni zagon, *Razgledi*, 1. 10. 1993
- En sam haha, *Razgledi*, 29. 10. 1993
- Zaprte oči, *Razgledi*, 26. 11. 1993
- Dobrota rodi nove dobrote, *Razgledi*, 24. 12. 1993
- Dame, *Jana*, 25. 1. 1994
- Dust to Dust, Ashes To Ashes, *Jana*, 22. 3. 1994
- Spomladi vse se veseli, *Jana*, 5. 4. 1994
- A gremo še kam? *Jana*, 3. 5. 1994
- Ena o hlačah, *Jana*, 17. 5. 1994
- Referendum o solzi, *Sobotna priloga*, 17. 1. 2004
- »Hec mora bit«, *Sobotna priloga*, 14. 2. 2004
- O Žgajnarjevi Angelci, *Sobotna priloga*, 13. 3. 2004
- Materinski dom, *Sobotna priloga*, 10. 4. 2004
- Ena o spominčicah, *Sobotna priloga*, 30. 4. 2004
- Extra Ecclesiam, *Sobotna priloga*, 29. 5. 2004
- Desant na Orlovo gnezdo, *Sobotna priloga*, 26. 6. 2004
- Ogrožene vrednote, *Sobotna priloga*, 24. 7. 2004
- Špicparkeljc, *Sobotna priloga*, 21. 8. 2004
- Zrkovska šintarija, *Sobotna priloga*, 18. 9. 2004
- Gora, *Sobotna priloga*, 16. 10. 2000